

Nové příspěvky k dějinám stanného práva

Josef Lepšík

Za německé okupace jsem napsal studii o vzniku a vývoji stanného práva; studie vyšla r. 1945 v Knihovně Sborníku věd právních a státních. V knize jsem vylíčil, jak stanné právo povstalo ke konci 16. století ve vojsku německých žoldnéřů, lancknechtů, jako jeden z druhů vojenského trestního řízení, jak se stanné právo vyvíjelo, jak se šířilo do jiných zemí, jak přešlo do občanského trestního soudnictví a jakými změnami prošlo až do nové doby. Líčení se opíralo o prameny, které mi byly dostupné za německé okupace, o prameny neúplné, a tak byla studie zatížena vadami, které se nyní snažím odstranit.

1. Žoldnéři a rytíři

Instituce žoldnéřů je stará. Žoldnéři jsou produktem peněžního hospodářství, objevují se, má-li ten, kdo potřebuje služeb vojska, dost peněz na jejich žold a jeví-li se mu žoldnéřství výhodnější než jiný druh služby.

Žoldnéři se vyskytují již ve starověku. Po peloponéské válce neměli zbohatlí Athéňané chuť nasazovat své životy za vlast a tak došlo k najímání žoldnéřů do vojenské služby. Od těch dob zůstalo žoldnéřství stálým zjevem ve starém Řecku a používali ho od dob Mariových i Římané. Když za velikého stěhování národů pravidelné dolování vzácných kovů v našem světadíle ustalo, klesly zásoby zlata a stříbra na minimum a až do 10. století bylo žoldnéřství pro nedostatek peněžního oběživa vyloučeno. Od 8. století stoupá zase těžba zlata a stříbra, objevují se nové zdroje a také Afrika přispívá dodávkami zlata Evropě. Se stoupající zásobou zlata a stříbra se objevují v 10. století v západní a střední Evropě zase žoldnéři, zprvu nesměle, ale od 12. století jsou již vedle feudálních rytířů trvalou institucí;¹ tak např. na Moravském Poli r. 1278 bojovali najatí žoldnéři jak ve vojsku Přemysla Otakara II., tak i Rudolfa Habsburského.²

¹ F. Schmitthener, *Das freie Söldnertum im abendländischen Imperium des Mittelalters*, Münchener historische Abhandlungen, zweite Reihe, Kriegs- und Heeresgeschichte. 4. Heft. München 1954, str. 5 a 6.

² G. Köhler, *Die Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegführung in der Ritterzeit von Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen*, III. Band, 2. Abtheilung, Breslau. 1889, str. 156, 165.

Feudální systém v Evropě je dílem středověku, ale jeho vojenská stránka (vojenská povinnost spojená s držbou propůjčených pozemků) se objevuje již na úsvitu dějin. Dochází k ní v dobách, kdy ještě není dostatek peněžního oběhiva, a proto jsou propůjčovány pozemky jako odměna za válečné služby s trvalým vojenským závazkem pro budoucnost. Tak se dalo ve starém Egyptě, u Sumerů, v Babyloně, v Asýrii, v Číně.³ I pro zřízení středověkého feudalismu rozhodovaly převážně důvody vojenské.⁴

Jádrem feudálního vojska bylo jezdecktvo (obrnění rytíři). Kromě toho k feudálnímu vojsku náležela pěchota, kterou tvořila čeled a sedláci. Tato pěchota byla početnější než jezdecktvo, ale vojensky byla méně cenná.⁵

Při rozdrobenosti státu na četná panství mohl být feudální rytíř vycvičen jen pro souboj jednotlivce a ne pro součinnost ve větších jednotkách. Proto boj feudálů probíhal neorganizovaně, drobil se na řadu soubojů.

Panovníci, jakmile jim zlato a stříbro ze zámoří, rozvoj městského obchodu a ochota velkých bankéřů umožnily vydržovat početné žoldnéře, dávali jim přednost před svízelným jednáním s feudály, odvolávajícími se na různá privilegia. Byl to Maxmilián I. Habsburský, který dal žoldnéřům nový organizační řád a učinil z nich jádro své armády. Žoldnéřská pěchota dostala zdokonalené zbraně, její příslušníci — lancknechti — byli podrobeni výcviku, zejména v součinnosti v rámci jednotky, bojovali v hustých řadách a potom odolávali i prudkým nájezdům obrněných rytířů. Feudální rytíři zůstali, ale jejich význam vůči hledě klesal.

2. Válečné články

Tak jako feudální vojska sloužili žoldnéři jen po čas válečné výpravy a po jejím ukončení byli propouštěni. Proto byly vojenské zákony tak jako dříve vydávány pro jednotlivé válečné výpravy. Tak válečné články císaře Maxmiliána I. z r. 1508 byly vydány pro výpravu do Pustertalu v Tyrolích, které velel vévoda Erich Brunšvický, válečné články Ferdinanda I. z r. 1527 platily pro válku Rakouska s Tureckem, válečné články Karla V. z r. 1545 pro německé lancknechty vyslané do Španělska.⁶ První pro další budoucnost platné válečné články jsou teprve z r. 1570.⁷ Vydavatelé vojenských příruček (Fronspurger, Lünig aj.) však otiskli válečné články Maxmiliána I. z r. 1508 s vyne-

³ *Dějiny vojenského umění*, vydané vojenskou akademií V. J. Vorošilova, I. díl. Česky. Praha, 1954, str. 12, 15, 19.

⁴ J. Durdík, *Husitské vojenství*, Praha, 1953, str. 13. Köhler, str. 154.

⁵ *Dějiny vojenského umění*, str. 146, 147.

⁶ W. Erben, *Ursprung und Entwicklung der deutschen Kriegsartikel, Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung*, VI. Ergänzungsband. Innsbruck, 1901, str. 483—491.

⁷ Ale ještě r. 1594 vydal Petr Vok z Rožmberka jako nejvyšší hejtman polního lidu českého zvláštní artikule pro válečnou výpravu proti Turkům.

cháním adresáta a tím budili dojem, jako by obecná platnost těchto vojenských zákonů trvala již od tohoto panovníka.

3. Vojenské soudy

Vojenské soudy se neobjevily u německých lancknechtů zčistajasna bez předchůdců. Ve feudálních poměrech trestali vojáky jednak vyšší velitelé, jednak domácí soudy, ale již před křížáckou výpravou proti husitům, která ztroskotala panickým útěkem r. 1431 u Domažlic, bylo v Norimberce do řádu tažení pojata ustanovení, že každý kníže, pán nebo město má ve svém vojsku mít a ustanovit zvláštní kmety (Schöffen), kteří by nalézali právo a soudili, a také trestatele (Stroffer) pro výkon trestu (patrně profousy).⁸ Tak již za Zikmunda lucemburského se objevili ve feudálním vojsku příslušníci zázemních soudů, kteří soudili vojáky, které vyslalo město, nebo feudálovu družinu. Když se pak ke konci 15. století začali do žoldnéřských vojsk hrnout lidé z různých končin a jurisdikcí a z nich byly formovány útvary pikovníků a mušketyrů, nemělo smyslu, aby pro každou skupinu podle měst a panství byly u vojska zřizovány zvláštní soudy, a byl pro všechny příslušníky pluku ustanoven jediný šoltys s přísedícími.

4. Kompetence velitele a soudu

Kompetence soudu lancknechtů nebyla výhradná a soutěžila s ní pravomoc velitelova — nepochybně až do konce 16. století. O tom nás poučují listy artikulů. Tak ještě válečné články pro německé lancknechty usnesené na říšském sněmu ve Špýru (Speier) r. 1570 hrozí tresty podle rozhodnutí velitele nebo práva (viz čl. 13, 21, 33, 57, 65, 71, 75). O rozsahu své pravomoci rozhodoval buď velitel sám nebo spolu s válečnou radou, a soudu zbyly jen případy, na které velitel svou pravomoc nevztáhl.

Od 17. století se začíná trestní pravomoc velitelova omezovat, a nehledíme-li na potvrzování soudních rozsudků, omezuje se na nouzové právo skolení viníka při ohrožení bezpečnosti vojska a pak na vyřizování lehčích prohřešků, ale hranice mezi oběma pravomocemi (velitele a soudu) zůstávají až do nejnovější doby plynulé, neboť lehčí delikty náleží jak do pravomoci soudu, tak i do disciplinární pravomoci velitele.

5. Oštěpní právo

Oštěpní právo je mladší než právo šoltysovské a jeho původ je nejasný. Podle Frauenholze⁹ se podobá pravdě, že je oštěpní právo dílem samého Max-

⁸ E. Frauenholz, *Entwicklungsgeschichte des deutschen Heerwesens*. I. Band. Das Heerwesen der germanischen Frühzeit, des Frankenreiches und des ritterlichen Mittelalters. München, 1931, str. 292.

⁹ E. Frauenholz, *Entwicklungsgeschichte des deutschen Heerwesens*. II. Band, 2. Teil. Das Heerwesen des Reiches in der Landsknechtszeit. München, 1937, str. 39.

miliána I. Podle Bonina¹⁰ a Becka¹¹ je možno vzor pro oštěpní právo vidět v právu bavorské Falce a Dolních Bavor, kde okolostojící (Umstand) ještě rozhodovali o vině a trestu a kde r. 1472 při poradě o novém řádu zemských soudů bylo navrženo, aby rozhodovací právo bylo omezeno na jednačtyřicet přítomných okolostojících.¹² Ani tuto možnost nelze vyloučit, zejména, bylo-li oštěpní právo nejprve zavedeno u útvarů, které se doplňovaly převážně z onoho území.

Zcela bezpodstatné je mínění Kirchhoffovo,¹³ že je oštěpní právo starší než právo šoltysovské a že se vyvinulo ze stanného práva, které je prý prastarou institucí pohanských Germánů. Toto mylné mínění nekriticky opakovali Becke,¹⁴ Dilich v druhém vydání své válečné knihy¹⁵ a Laurentii.¹⁶ Kirchhoffa, který další spisovatele svedl, omlouvá, že byl v čase sepsání knihy již skoro půl století vzdálen od vojenského života, takže mnohé psal podle doslechu. Nemožný popis průběhu oštěpního práva,¹⁷ který později od něho přejal Dilich,¹⁸ svědčí o nespolehlivosti jeho informátorů. Stran Beckeho jsme odkázáni na údaje Boninovy,¹⁹ neboť jediný v literatuře zaznamenaný výtisk Beckeho knihy za poslední války ve Frankfurtě n. M. shořel.

Z doby svého lancknechtství vypráví Kirchhoff o dvou oštěpních právech, která se konala r. 1547 v Kasselu a r. 1553 ve Schweinfurtu.²⁰ První zmínka o oštěpním právu zároveň s popsáním jeho průběhu se nám zachovala z roku 1542.²¹ Dodát by bylo, že Kirchhoff ztotožňuje oštěpní právo (právo dlouhých oštěpů) s postavením před prostého muže.

Zajímavou domněnku vyslovil Bonin. Jemu se zdá, že po nějakou dobu bylo právo před prostým mužem převládající formou řízení, a dokládá to policejním řádem z r. 1550 vyslovujícím, že lancknechti na válečné články přísahají, že budou trestat rouhání bohu a takové pachatele popravovat ze života ke smrti, jakož i tou okolností, že podle § 2 policejního řádu měl válečné články v úschově profous, kdežto šoltys nikoli. V oštěpním právu vidí Bonin odrůdu staršího

¹⁰ B. Bonin, *Grundsätze der Rechtsverfassung in den deutschen Heeren zu Beginn der Neuzeit*. Weimar, 1904, str. 150.

¹¹ W. Beck, *Spiessrecht*. Handwörterbuch des Militärrechts. Rastatt, 1912, str. 702.

¹² E. Rosenthal, *Geschichte des Gerichtswesens und der Verwaltungsorganisation Baierns*. Band I. Vom Ende des 12. bis zum Ende des 16. Jahrhunderts (1180—1598). Würzburg, 1889, str. 94, pozn. 7).

¹³ H. W. Kirchhoff, *Militaris disciplina*, Frankfurt a. M., 1602, str. 217.

¹⁴ B. Becke, *Soldatenspiegel*, Frankfurt a. M., 1605.

¹⁵ W. Dilich, *Kriegsbuch*, Kriegesschule. Frankfurt a. M., 1689, I. díl, str. 267.

¹⁶ J. G. Laurentii, *Abhandlung von den Kriegsgerichten der alten Deutschen*, Gotha, 1753, str. 55.

¹⁷ Kirchhoff, str. 221—226.

¹⁸ Dilich, 2. vydání, I. díl, str. 263—267.

¹⁹ Bonin, str. VIII.

²⁰ Kirchhoff, str. 60 a 227.

²¹ Beck, *Eine Spiessrechtsordnung aus dem Jahre 1542*. Archiv für Kultur-Geschichte. 6. Band. str. 28—32.

řízení před prostým mužem.²² Proti této domněnce svědčí nedostatek starších zpráv o postavení před prostého muže; první se o něm zmiňuje Fronsperger r. 1573.²³

6. Jezdecké právo

Jezdecké právo, jež se zrodilo v rámci vojenských reforem r. 1570 ve Špýru (Speier), navázalo na starou tradici, podle níž byl hlavním nositelem trestní pravomoci u jezdeckva (feudálního) maršálek (viz *Lex pacis castrensis* Bedřicha Barbarossy, vydaný r. 1168 v Brescii). Toho povolalo za předsedu jezdeckého soudu, vyzdobivši proces okázalými obřadnostmi na znamení, že je jezdeckvo doménou šlechty.

Köhler²⁴ myslí, že jezdecké právo povstalo ze soudnictví zavedeného u jízdních žoldnéřů hraběte Landaua v horní Itálii ve 14. století, o kterém se zmiňuje kronika Matyáše z Neuenburgu.²⁵ Avšak zmínka kroniky o řečeném žoldnéřstvu, že „tenebant... inter se maximam pacem et iudicium“, nemusí znamenat, že žoldnéři sami soudili své druhy, vždyť kronikář chtěl jen vyzdvihnout obzvláštní ukázněnost oddílu, v tehdejší době zjev nevídaný, a jistě nechtěl řešit otázku, pokud zásluha o to příslušela veliteli a pokud samým žoldnéřům.

7. Stanné právo

První spisovatelé, kteří přinesli zprávu o stanném právu (vojenském), byli Junghans,²⁶ Wintzenberger,²⁷ Obrecht,²⁸ Dilich v prvním vydání válečné knihy,²⁹ Schröder³⁰ a Besold.³¹ Z nich Wintzenberger a Besold reprodukovali výklady Junghansovy.

Podle Junghanse³² smí hejtman, dostal-li od vojevůdce nebo od vysoké vrchnosti tvrdý příkaz, aby udržoval ostrou a přesnou kázeň, provinilce bez roz-

²² Bonin, str. 148.

²³ L. Fronsperger, *Kriegsbuch*. Frankfurt a. M. 1573. I. díl, list LXXXVI.

²⁴ Köhler, str. 225.

²⁵ Viz *Fontes rerum germanicarum*. Geschichtsquellen Deutschlands. 4. Band. Heinricus de Diessenhofen und andere Geschichtsquellen Deutschlands im späteren Mittelalter. Stuttgart, 1878, str. 291.

²⁶ A. Junghans von der Ollsnitz, *Kriegsordnung zu Wasser und Landt*. Cölln. 1. vydání z r. 1587. Zde citován podle 4. posmrtného vydání z r. 1611.

²⁷ D. Wintzenberger, *Kriegsordnung zu Ross und Fuss*. Dresden. 1. vydání, 1588, zde citován podle 2. vydání z r. 1594.

²⁸ G. Obrecht, *Disputatio de militari disciplina*. Argentorati, 1592.

²⁹ W. Dilich, *Kriegsbuch*. Cassel, 1607.

³⁰ E. Schröder, *Iuris bellici delineatio brevissima*, Amstelodami, 1633, str. 799.

³¹ Ch. Besold, *Dissertatio philologica de arte iureque belli*. Argentorati, 1424, správně 1624, str. 194—236.

³² Junghans, str. 92.

sudku a soudu pověsit na strom nebo s ostatními veliteli odbývat stanné právo nebo na zítřejší den nařídít, aby se konalo stanné právo před šoltysem a přísedícími.

Podle Kirchhoffa³³ je stojící právo (stehendt Recht) shromáždění velitelů a soudních osob u vrchnosti nebo plukovníka, které se radí o rozsudku.

Obrecht³⁴ dělí vojenské soudnictví na civilní a kriminální (teze 1144). Civilní rozepře soudí prefekt spravedlnosti, zvaný šoltys (scultetus) s dvanácti přísedícími (teze 1148). O kriminálních případech rozhodují kriminální (hrdelní) soudy, zvané Malefitzrecht, a to řádné a mimořádné (teze 1155), nebo soudy oštěpní (iudicium hastatum — Spiessrecht) (teze 1168) nebo soud stanný (iudicium statarium — Standrecht) (teze 1174). Řádný kriminální soud pozůstává z šoltyse a dvanácti přísedících (teze 1157), kdežto mimořádný z vyšších vojenských osob k tomu určených (teze 1167). Stanný soud se podle Obrechta koná zvláště v notorických případech, zřídí se a dokončí v jednom dnu a viníku se nedopouští odklad (teze 1175, 1176).

Podle Dilicha³⁵ je podstatou stanného řízení, že kapitán s podřízeným válečným lidem a šoltysem věc vyslechne a čtyřiaadvaceti muži dá vynést rozsudek.

Schröder v závěru inaugurační disputace o válečném právu³⁶ popsal typy vojenského trestního řízení: řízení před řádným vojenským soudem (iudicium militare ordinarium), před soudem oštěpním (iudicium hastatum) a před stanným soudem (iudicium statarium). Stanné právo se koná v případech notorických a na rozdíl od řádného a oštěpního řízení se provede a ukončí v jednom dni. Provinilci se nepovolí žádný odklad, nýbrž jakmile se poruší list artikulů, pověsí se provinilec na strom a příčina jeho smrti se napíše na cedulku, která se mu přišíje na prsa. Následuje zmínka o komorním právu a dodává se, že o těchto řízeních plně informuje Ondřej Reutter ve svém válečném řádu (Kriegsordnung) a Obrecht v díle o vojenské kázni.

K tomu malou poznámku. Bonin tvrdí, že se Reutterův válečný řád nezachoval.³⁷ Soudím, že neexistoval vůbec. Reutterův válečný řád totiž citují ještě jiní spisovatelé, a to jako vyšlý v Kolíně nad Rýnem r. 1594³⁸ nebo r. 1595,³⁹ a toto místo a čas vydání se nápadně shodují s Reutterovým vydáním Junghansova válečného řádu. Po Junghansově smrti totiž r. 1590 uspořádal Reutter v Kolíně nad Rýnem nové vydání Junghanse a v letech 1594 a 1595 je opatřil

³³ Kirchhoff, str. 217.

³⁴ Obrecht, list P a P 2.

³⁵ Dilich, I. vydání, str. 178.

³⁶ Schröder, str. 799.

³⁷ Bonin, str. VIII.

³⁸ J. Chr. Lünig, *Corpus juris militaris des heil. Röm. Reichs*, Leipzig, 1723, Anhang, str. 619. H. Zwiedineck-Südenhorst, *Kriegsbilder aus der Zeit der Landsknechte*, Stuttgart, 1883, str. 135. J. Grimm und W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, 10. Band, Leipzig, 1919, str. 786.

³⁹ J. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, 2. Ausgabe, Göttingen, 1854, str. 161, 162, 682, 689, 690.

novými titulními listy. Poněvadž je velmi nepravděpodobné, že by Reutter v témž místě a čase uspořádal vydání dvou knih si konkurujících, mám za to, že v Schröderovi i v ostatních autorech Reutterovým válečným řádem je míněna jeho úprava Junghansovy knihy.

Junghansovo dílo bylo současněky opisováno. Jeden rukopis — zatající jméno pravého autora a prozrazující jen jméno majetníka (Petra Lambecia hamburského) — se zachoval ve vídeňské národní (dříve dvorní) knihovně, kde jej viděl Jähns, jenž o něm píše ve svém soupise vojenské literatury jako o díle neznámého spisovatele.⁴⁰ Vyžádav si rukopis (Ms 10787) k nahlédnutí, přesvědčil jsem se, že obsahuje doslovné výpisy z Junghanse a zejména doslovné znění jednající o stanném právu.

8. Původ stanného práva

Jako důvod, proč došlo ke stvoření stanného práva, jsem ve své knize uvedl nekázeň lancknechtů. Je pravda, že kázeň u lancknechtů vždy byla pochybná a že se zhoršovala, jak rostl do vojska příliv dobrodruhů, kteří spatřovali ideál v bohaté kořisti a v požitkářství. Avšak ještě jedna příčina mohla přispět ke zrodu této instituce. Jak jsem uvedl, konkurovala s vojenskou soudní jurisdikcí trestní pravomoc velitele, takže soud se musil omezit na případy, které si velitel neponechal; veliteli pak příslušelo také právo na mimosoudní skolení viníka, který svým činem ohrozil bezpečnost vojska. Tou měrou, jak se žoldnéřské vojsko rozrůstalo, množily se úkoly velitele, a tak byl velitel nucen některé záležitosti převádět na orgány jiné. Nemůže-li sám osobně rozhodovat o skolení každého rozvratníka nebo panikáře, je nucen jej přenechat soudnímu řízení, a to rychlému, jak to žádá povaha případu. Tak mohly i rostoucí úkoly velitele být důvodem pro stvoření stanného práva. Na podporu tohoto názoru lze uvést Junghanse a Kirchhoffa, kteří stanným právem rozumějí i bezformální porady válečné rady, a Köhlera, který stanným právem rozumí mimosoudní popravu, tedy starší formy, z nichž se stanné právo vyvinulo.

Mínění, že je stanné právo nejstarší a že bylo obvyklé u pradávných německých bojovníků, dříve než se stali křesťany, vyslovil poprvé Kirchhoff.⁴¹ Od něho je přejal Becke a Dilich v druhém vydání válečné knihy,⁴² od Beckeho Laurentii,⁴³ od Laurentii Schmieder.⁴⁴ Byla to zcela bezpodstatná domněnka, právě tak jako názor Müllerův, že stanné právo povstalo z práva oštěpního.⁴⁵

⁴⁰ M. Jähns, *Geschichte der Kriegswissenschaften*, Erste Abtheilung. Alterthum, Mittelalter, XV. u. XVI. Jahrhundert. München u. Leipzig, 1889, str. 772.

⁴¹ Kirchhoff, str. 217.

⁴² Dilich, 2. vyd., I. díl, str. 267.

⁴³ Laurentii, str. 56.

⁴⁴ G. Schmieder, *Chur-Sächsisches Kriegs-Recht sammt dem Verfahren vor denen Kriegs-Gerichten*, Dresden, 1768, str. 80.

⁴⁵ F. Müller, *Die österreichische Armee seit Errichtung der stehenden Kriegsheere bis auf die neueste Zeit*. I. Band. Prag, 1845, str. 462.

9. Disertace přičítaná Beckiovi

V předmluvě k svému stannému právu jsem se zmínil o disertaci Kašpara Achacia Beckia o stanném právu, vydané r. 1727 v Jeně; disertace nebyla tehdy dostupná a dověděl jsem se o ní z literatury. Pozdější pátrání po ní vedlo k překvapujícímu objevu, že autorem inaugurační disertace nebyl Beckius (toho času 42letý profesor institucí a prorektor jenské university), nýbrž 25letý kandidát práv Valentin Kesler. Beckiovo jméno bylo na titulním listě vytištěno význačným způsobem jako jméno učence, pod jehož řízením (moderamine) byla disertace napsána, a bylo vytištěno nápadněji než jméno autora.⁴⁶ To svedlo Laurentia, že citoval disertaci jako dílo Beckiovo,⁴⁷ a jeho v tom sledovali Kleinschrod,⁴⁸ Bauer,⁴⁹ Mittermaier,⁵⁰ Jähns⁵¹ a Zachariä.⁵²

Kesler odvozuje název stanného soudu od slovesa „stāti“ (stare) a vidí předchůdce stanného práva ve skolení bez soudu, které bylo známo jak starým Římanům, tak i prvním lancknechtům. Pak probírá podrobně stanné řízení své doby a řeší některé sporné otázky. Stanný soud je složen z týchž osob jako řádný hrdelní soud a soudí vstoje. Mohou být jím souzeni toliko vojáci, kteří byli po přísaze zapsáni do určitých vojenských útvarů, ne tedy nezařadení nováčkové, a to jen pro takové vojenské delikty, na které je jako jediný trest ustanoven trest smrti; tak pro útěk před nepřítelem, přebíhání k nepříteli ve zrádném úmyslu, zprotivení představenému se zbraní, úmyslné zběhnutí ze stráže nebo úmyslné oddání se spánku na stráži, je-li strážní stanoviště vystaveno vpádu nepřítele. Zločin má být notorický, tak je tomu zejména, byl-li viník přistižen při horkém činu; tento požadavek je spravedlivý, protože se nedovoluje žádný odklad ani se nepřipouštějí advokáti. O stanném řízení netřeba činit zápisy, a proto se nepředkládají spisy ani vyšším představeným ani učeným právníkům; není však zakázáno auditoru a přisedícím poznamenat některé významné skutečnosti z řízení. K výkonu trestu se neposkytne žádná lhůta a trest se vykoná v souvislosti s řízením. O starobylosti stanného práva a jeho původu v germánském dávnověku — jak tvrdili Kirchhoff, Becke a Dilich — není v knize zmínky: odvození stanného práva ze skolení bez soudu je na

⁴⁶ V. Kesler, *Dissertatio iuris militaris de iudicio statario German.* Vom Standt-Gerichte. In academia Jenensi, 1727.

⁴⁷ Laurentii, str. 55.

⁴⁸ G. A. Kleinschrod, *Ueber das Standrecht als criminalrechtliches Verfahren.* Neues Archiv des Criminalrechts, 9, 270—296, str. 275.

⁴⁹ A. Bauer, *Lehrbuch des Strafprozesses*, Göttingen, 1835, str. 428.

⁵⁰ C. J. A. Mittermaier, *Das deutsche Strafverfahren in der Fortbildung durch Gerichts-Gebrauch und Landes-Gesetzbücher und in genauer Vergleichung mit dem englischen und französischen Strafverfahren.* 2. Theil. 4. Auflage. Heidelberg, 1846, str. 697.

⁵¹ M. Jähns, *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland*, Zweite Abtheilung: XVII. und XVIII. Jahrhundert bis zum Auftreten Friedrichs des Grossen 1740. München u. Leipzig, 1890, str. 1529.

⁵² H. A. Zachariä, *Handbuch des Deutschen Strafprozesses*, 1. Band. Göttingen, 1861, str. 393.

tehdejší dobu názor pozoruhodný, který se zdá svědčit o stopách vlivu učeného Beckia.

10. Stanné právo v Dánsku

Poměrně záhy se objevuje stanné právo v Dánsku; jak jsem se zmínil ve své studii, obsahují zmínku o stanném právu dánském válečné články krále Christiána IV. z r. 1625. Nevěda, je-li jeho původ domácí či německý, obrátil jsem se na univ. prof. Štěpána Hurwitze v Kodani a ten mně ochotně opatřil právněhistorickou studii o dánském stanném právu od auditóra G. Benta Pürschela.⁵³ O ni se opírám, pokud necituji prameny jiné.

V Dánsku bylo vojenské stanné právo živlem cizím, importovaným z Německa, a proto vniklo jen do armády pozemní, doplňované cizími žoldnéři, ne však do válečného námořnictva složeného jen z živlů domácích.

Jen vzdálenou příbuznost se stanným právem prozrazují v dánském námořnictvu „stanné výslechy“, zavedené čl. 750 listu válečných článků krále Bedřicha IV. z 8. 5. 1752, pozměněného listem válečných článků téhož panovníka ze 27. 7. 1756. Byla-li totiž obava, že nějakou osobu nebude lze vyslechnout před válečným soudem (např. umírajícího svědka), mohl její výslech předsevzít auditeur s dvěma důstojníky a tento výslech se nazýval „stanný výslech“. Komise provádějící stanný výslech však neměla rozhodovací právo, neboť výslech zhodnotil a poté rozhodoval ve věci jedině válečný soud.

Jiné poměry panovaly u pozemního vojska, které se již od 12. století doplňovalo cizími žoldnéři, zejména německými. Cizí žoldnéři přinášeli s sebou cizí obyčeje, které ovlivňovaly dánské vojenské právo u pozemní armády.

Ještě v 16. století nemělo Dánsko u pozemního vojska — s výjimkou zbraní privilegovaných — žádné válečné soudy a platilo pravidlo, že výhradním nositelem trestní pravomoci byl plukovník, který žoldnéře najal.

První náznaky válečných soudů u pozemního vojska jsou obsaženy v artikulech pro královské trabanty, které vydal král Bedřich II. 22. 5. 1563. Jejich čl. 22 totiž předpisoval, že porušení artikulů soudí kapitán v přítomnosti dvorního maršálka a jiných trabantů podle starého císařského práva a obyčeje. Než v tom případě nešlo o soud ve vlastním slova smyslu, nýbrž spíše o válečnou radu (přisedící byli více rádcí než soudci).

Skutečnými válečnými soudy byly sedící válečné soudy podle čl. 25 polního a jezdeckého práva Christiána IV. z 10. 4. 1612 (1611), které u jezdecktva soudily zběhnutí. Předsedal jim — jako v německém právu — polní maršálek a členy byli jeho zástupce (podmaršálek) a čtyřadvacet jezdců ze šlechty. Ostatní trestné činy trestal podle čl. 42 polní maršálek.

⁵³ G. Bent Pürschel, *Standgerichte im dänischen Recht. Eine Rechtsgeschichtliche Studie*. V rukopise z r. 1955.

Stanný soud se poprvé objevuje ve válečných člancích Christiána IV. z r. 1625. Podle čl. 9 je každý voják povinen vyhovět rozkazům svých představených a plnit jiné povinnosti pod trestem na životě a prstech podle rozhodnutí válečné rady nebo stanného práva. Válečná rada byla podle čl. 14 složena z plukovníka a nejvyšších důstojníků, nebo nebylo-li dosti důstojníků, také z poddůstojníků, a scházela se jednou za týden; ve zvláště naléhavých případech mohla být válečná rada nahrazena stanným právem, složeným jen z šikovatelů, desátníků a nejvznešenějších vojáků.⁵⁴

Vojenskými soudy nejen podle názvu, ale též podle podstaty byly válečné soudy a stanné soudy podle instrukce Christiána V. pro válečné soudy z 9. 3. 1683. Byly složeny z předsedy, dvanácti přísedících a auditeura. Svolání stanného soudu nařizoval činitel, kterému byla svěřena správa justice (polní maršálek, posádkový velitel, u pluku plukovník). Stanné řízení se konalo bez další informace a rozsudek se vykonal bez průtahu.⁵⁵

Kompetenci vojenských stanných soudů rozšířil „Danske lov 6-8-10“ Christiána V. z 15. 4. 1683 na vojenské osoby, které vyzvaly na souboj civilisty. Stannému soudu předsedal důstojník, který měl hodnost aspoň kapitána.

Dalším reskriptem z 21. 10. 1733, adresovaným veliteli Kodaně, byly stannému soudu podrobeny vojenské osoby pro úkladnou vraždu. Reskript byl změněn reskriptem z 12. 7. 1737, jenž nařizoval, aby rozsudky smrti vyslovené stanným soudem byly tajně předkládány králi ke konečnému rozhodnutí. Oba reskripty zrušilo nařízení ze 27. 1. 1738.

Povolení z 2. 4. 1735 a 21. 9. 1743 nařídila provést stanné řízení proti zběhům; povolení byla zrušena reskriptem z 10. 8. 1744, takže od toho času bylo lze soudit zběhy v stanném řízení jen za obecných podmínek instrukce z 9. 3. 1683.

Když došlo 24. 6. 1817 v jedné dánské káznici a polepšovně ke vzpouře vězňů, byl reskriptem z téhož dne dosazen civilní stanný soud, který se skládal z rady říšského soudu a z asesorů zemského, vrchního, dvorského, městského a policejního soudu. Stanný soud vyslovil sedm rozsudků smrti. Plakátem z 16. 7. 1817 byl reskript rozšířen na vzpouru vězňů vůbec. Reskript i plakát byly zrušeny nařízením z 3. 12. 1850.

Za cholerové epidemie v Dánsku byl nařízením z 19. 6. 1831 zaveden trest smrti na přestoupení jistých opatření k potírání epidemie a dáno zmocnění, aby úředník dosadil pro vyřizování těchto případů stanný soud, kdyby okolnosti nedovolovaly obvyklou právní formu. Stanný soud měl být obsazen jen právníky; kdyby jich byl nedostatek, měl být právník aspoň předseda, kdežto přísedící směli být muži rozumní a podle práva smýšlející, i když neměli práv-

⁵⁴ P. Tratzberg, *Holländisch Kriegs-Recht Vnd Artickels-Brieff*. Franckfurt a. M., 1632, str. 227, 228.

⁵⁵ *Corpus juris militaris novissimum oder Neuestes Kriegs-Recht*, Leipzig 1724, II. díl, str. 309. J. L. Kolderup-Rosenvinge, *Grundriss der dänischen Rechtsgeschichte*, Německy. Berlin, 1825, str. 335. Lünig, str. 1314, 1315.

nické vzdělání. V naléhavých případech bylo dovoleno vykonat rozsudek smrti neprodleně, jinak měl být vždy předložen králi. Nařízení bylo zrušeno nařízením z 9. 8. 1832.

Po první světové válce existovalo v Dánsku stanné právo jen u pozemního vojska, neboť civilní stanné právo bylo v posledním zbytku zrušeno r. 1850. Zákonem o právním postupu ve vojsku čís. 542 z 4. 1. 1919 byly vojenské soudy v Dánsku zrušeny a jejich trestní věci přikázány soudům civilním (§§ 1, 2). Ode dne účinnosti zákona (4. 1. 1920) zanikla v Dánsku možnost postavit jakékoli stanné soudy a provádět stanné řízení. V nutných případech se mohou sice zřídit vojenské soudy na válečných lodích za plavby mimo dánské vody a podle novely z r. 1954 také u vojenských útvarů v cizině nebo v Grónsku a jejich rozsudky podle potřeby mohou být ihned vykonány, jenže rozsudky smrti třeba před vykonáním předložit králi k rozhodnutí (§ 39, část 1).

11. Stanné právo v některých částech Německa

a) Vojenské stanné právo v Prusku

Vojenské stanné právo podle řádu válečných soudů (Kriegsgerichtsordnung) z r. 1712 odklidila instrukce pro generální auditoriát a válečný soud z 22. 4. 1726,⁵⁶ která tradiční stanné právo již nezná a stannými soudy rozumí soudy zabývající se lehčími delikty, obdobné dřívějšímu mimořádnému válečnému právu. Od té doby se v Prusku nazývají stannými soudy jen soudy nižšího stupně, ukládající lehčí tresty, po případě s příslušností omezenou na osoby mužstva.

Uprostřed minulého století se objevilo v Prusku stanné řízení na zapřenou pod cizím jménem. Povahu stanného řízení mělo totiž zkrácené řízení před válečným soudem s neprodleným výkonem trestu smrti podle nařízení pruského krále ze 7. 3. 1846. Tato náhražka stanného práva, která byla uvedena v život, když polské povstání v Krakově projevilo ohlas v Poznaňsku a v západním Prusku, postihovala ozbrojený útok nebo odpor proti ozbrojené moci nebo civilní vrchnosti, vyzývání k povstání, jakož i rozdělení zbraní k tomu účelu a omezovala se na pachatele přistižené při horkém činu. Jedenáctičlenný válečný soud (sedm důstojníků, tři poddůstojníci a auditeur) vyslovoval trest smrti, který byl po potvrzení velícím generálem hned vykonán. Velící generál neměl právo milosti, směl jen odložit výkon trestu a vyžádat si rozhodnutí panovníka.⁵⁷ Zrušuje toto nařízení 23. 3. 1848 označil pruský panovník toto opatření

⁵⁶ K. Friccius, *Geschichte des deutschen, insbesondere des preussischen Kriegsrechts*. Berlin, 1848, str. 180.

⁵⁷ *Allgemeine Zeitung*, 1846, čís. 72, str. 573.

jako „stanné právo“. V květnu 1848 bylo při novém polském povstání toto nařízení opět na krátkou dobu obnoveno.⁵⁸

b) **Vojenské stanné právo v Sasku**

O vojenském stanném právu, které platilo v saské armádě podle reglementu z 19. 4. 1758,⁵⁹ zachoval nám zprávu Schmieder ve svém díle o saském válečném právu a o řízení před vojenskými soudy.⁶⁰ Podle něho je podmínkou stanného řízení, že se voják dopustil zločinu, na který artikule nebo rozkaz velícího generála předtím publikovaný stanovil trest smrti, zločinec byl buď přistižen „při horkém činu“ nebo je tak usvědčen, že není třeba k jeho odsouzení speciálního vyšetřování. Od spáchání nesmí uplynout více než čtyřiaadvacet hodin, ale na tuto lhůtu není vázán generál při nařizování stanného práva. Užívá se ho na pochodech, v poli, v blízkosti nepřítele a při obleženích, když dojde k hromadnému páchání zločinů téhož druhu, zejména zběhnutí. Stanný soud je složen tak jako řádný válečný soud, ale přísedící nejsou určováni podle pořadu. Řízení se koná za podobných formálností, jaké jsou vylíčeny v knize rakouského auditora Kostky.⁶¹

Při povstání v Drážďanech v květnu 1849 bylo v Sasku vojenské stanné právo rozšířeno na civilní obyvatelstvo. Podle nařízení ze 7. 5. 1849 podléhaly v Sasku za válečného stavu vojenským soudům civilní osoby pro jednání proti nařízením vrchního velitele stejně, jako by se dopustily hrdelních zločinů v poli v blízkosti nepřítele.⁶² Toto nařízení nahradil zákon z 10. 5. 1851, jenž za válečného stavu zmocnil velitele, aby vyhlásil stanné právo, aby určil okruh trestných činů náležejících před stanný soud a po případě stanovil jiné tresty než zákonné. Stanný soud měl být pětičlenný a skládat se z auditeura a ze stejného počtu důstojníků a civilních soudců; jednání před stanným soudem se účastnil žalobce i obhájce; řízení musilo být skončeno do čtyřiaadvaceti hodin od podání žaloby. K trestu smrti se žádala jednomyslnost, pro ostatní tresty stačila většina hlasů. Rozsudek potvrzoval velitel. Zrušilo-li se stanné právo, převedly se všechny nevykonané rozsudky do řádného řízení.⁶³

c) **Vojenské stanné právo ve Virtembersku**

Podle služebního řádu pro pěchotu z 1. 7. 1810 mohlo být nařízeno mimořádné řízení, nazvané stanné právo, jen za války, hrozilo-li nebezpečí z prodlení,

⁵⁸ Deutsche Allgemeine Zeitung, 1848, čís. 180, str. 1678.

⁵⁹ M. Jähns, *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland*, Dritte Abteilung: Das XVIII. Jahrhundert seit dem Auftreten Friedrichs des Grossen 1740 bis 1800. München u. Leipzig, 1894, str. 3219.

⁶⁰ Schmieder, str. 80—89.

⁶¹ J. Kostka, *Observationes zu dem kayserlichen Articul-Brief Leopoldi I.* Wien 1724, str. 101—105. Viz mé stanné právo str. 29.

⁶² Constitutionelles Blatt aus Böhmen, 1849, str. 113.

⁶³ K. Strupp, *Deutsches Kriegszustandsrecht*. Berlin, 1916, str. 271—274.

byl-li zločinec dopaden při činu nebo z něho usvědčen, nebyl-li zločin starší čtyřiaadvaceti hodin a byl-li trest smrti stanoven na zločin ve válečných článcích nebo v trestním zákoně vydaném velícím generálem (§§ 21, 22).

Stanné právo nařizoval velící generál, dal-li mu k tomu plnou moc panovník, nebo ten, koho velící generál zmocnil (§ 25). Stanné právo mělo stejné složení jako řádné válečné právo a konalo se v kruhu, který utvořil předseda, auditor a přísedící. Do kruhu byl přiveden obviněný. Skutkové okolnosti osvětlil udavač nebo žalobce nebo auditor. Výslechy se konaly ústně. Přísedící se odebrali na malou vzdálenost k poradě o rozsudku. Auditor zaznamenal hlasy na psací tabulku a sepsal rozsudek; předseda a auditor jej podepsali a po potvrzení velícím generálem byl rozsudek prohlášen a vykonán do tří hodin (§ 23).⁶⁴

Nově bylo upraveno virtemberské vojenské stanné právo ve vojenských trestních zákonech z 20. 7. 1818. Rozeznává se stanné právo bez předchozího vyhlášení a po předchozím vyhlášení. Bez vyhlášení je přípustné stanné právo jen za války, když jsou vojenské oddíly v poli nebo na pochodu do pole, a to pro vzpouru, pobuřování k neposlušnosti, nebezpečnou insubordinaci, vzmáhající se plenění nebo dezerci a pro zbabělý útěk před nepřítelem (čl. 167). Za jiných poměrů je dovoleno stanné právo pro nebezpečnou vzpouru, a to pouze po předchozím vyhlášení (čl. 175). V míru lze vyhlásit stanné právo jen na rozkaz panovníka (čl. 178). Stanné právo vyhláší na vyšší rozkaz důstojník k tomu určený za zvuků polnic nebo bubnů nebo jen hlasitým veřejným vyhlášením; vyhlášení zůstává v platnosti čtyřiaadvacet hodin, do nich se nepočítá doba řízení; není-li do té doby vzpoura utišena, může velící generál vyhlásit stanné právo znovu (čl. 177).

Řízení před stanným právem nařizuje velící generál nebo jeho zmocněnec, za války velitel odříznutého oddílu nebo obležené pevnosti (čl. 169). Stanné právo je obsazeno tak jako řádné válečné právo; není-li auditor nablízku, může ho zastoupit způsobilý důstojník (čl. 170). Stanné řízení se koná před shromážděným soudem bez přerušování, platí v něm zásada ústnosti a volného uvažování o průvodech a nesmělo trvat déle než čtyřiaadvacet hodin (čl. 171). Trest smrti byl jediným trestem a k jeho uložení se vyžadovala většina pěti hlasů ze sedmi (čl. 173). Rozsudek smrti potvrzoval velící generál, jen když si to předem vyhradil. Rozsudek se vykonal do tří hodin (čl. 174).⁶⁵

d) Vojenské stanné právo ve Frankfurtě n. M.

Vojenské stanné právo svobodného města Frankfurtu n. M. bylo upraveno ve vojenském trestním řádu z 8. 8. 1837.⁶⁶ Vojenské stanné řízení bylo přípustné

⁶⁴ A. L. Reyscher, *Vollständige und kritisch bearbeitete Sammlung der württembergischen Gesetze*, 19. Band. 2. Abtheilung. Tübingen, 1860, str. 1114.

⁶⁵ Reyscher, str. 1501—1504.

⁶⁶ *Gesetz- und Statutensammlung der freien Stadt Frankfurt*, 5. Band. Frankfurt, 1837, str. 288—312.

jen za války, to jest, když byly oddíly v poli nebo na pochodu do pole, nikoli v míru (§§ 52, 60 v. tr. ř.). Pro některé zločiny, trestné podle zákona smrtí, bylo dovoleno stanné řízení bez vyhlášení stanného práva, pro zločiny normálně mírněji trestné byla nutná předchozí výstraha stanným právem, pro skutečné povstání ve vojsku stačila výzva představeného upustit od účasti a její neuposlechnutí (§§ 52, 58, 59).

Jako stanný soud fungoval válečný soud v normálním složení; vojína soudil soud o patnácti členech, poddůstojníka o třinácti, nižšího důstojníka o osmi a štábního důstojníka o jedenácti členech; auditor byl vždy mezi nimi a měl hlasovací právo (§§ 52, 53, 58, 17, 32, 33, 47). Řízení bylo sumární, konalo se zpravidla veřejně pod širým nebem, nesmělo se protáhnout nad čtyřiaadvacet hodin a jediným trestem byla smrt zastřelením, pro kterou se tak jako v řádném řízení vyžadovala dvoutřetinová většina (§§ 53, 54, 20). Rozsudek nepodléhal potvrzení ani opravným prostředkům a vykonal se do tří hodin po vyhlášení (§ 55). Pro povstání ve vojsku bylo řízení ještě stručnější; pro odsouzení stačilo nevyvrácené služební prohlášení představeného, že obviněný okamžitě neuposlechl a neupustil od účasti na povstání (§ 58).

e) Stanné právo v Bavorsku

aa) Stanné právo civilní

Povstání v Tyrolsku, jež vedl Andreas Hofer, bylo podnětem k vydání zákona z 27. 7. 1809 o trestání státních zločinů⁶⁷ a nařízení z téhož data o zvláštních soudech,⁶⁸ jehož čtvrtý titul (§§ 48 a 60) obsahoval ustanovení o civilním stanném právu.

Stannému právu podléhal jediný zločin pozdvižení neboli tumultu, nabyli-li takového rozsahu, že bylo k obnovení pokoje třeba použít mimořádné moci (pozdvižení nejvyššího stupně); stanné právo však nebylo přípustné, jakmile byly utišeny nepokoje. O nutnosti stanného práva rozhodoval generální komisař kraje v dohodě s apelačním nebo zvláštním soudem a při nebezpečí z prodlení sám (§ 48). Stanné právo (stanný soud) tvořili tři soudci civilní osvědčivší se jako kriminální soudci a dvě osoby vojenské; civilní soudce předsedal. K soudu se přibráli dva přísedící z obce, v níž zasedalo stanné právo, ve funkci soudních svědků, a zapisovatel (§ 50). Žalobcem byl korunní fiskál nebo některý krajský rada (§ 51). Jakmile bylo připraveno obsazení soudu, vyhlásilo se v krajině postižené pozdvižením za víření bubnů, že stanné právo působí, že se má každý odebrat k pořádku, jinak bude dopadený při pozdvižení potrestán smrtí. Poté se přikročí k zatýkání vůdců a pobuřovatelů, jakož i těch účastníků, kteří se dopustí násilností (§ 53). Řízení před stanným soudem je stručné, nepřetržité.

⁶⁷ *Königlich-Baierisches Regierungsblatt*. München, 1809, str. 1281—1304. *Handbuch des Staats-Verfassung und Staats-Verwaltung des Königreiches Baiern*. IV. Band. München, 1810, str. 69—73.

⁶⁸ *Königl.-Baier. Reg. Bl.*, str. 1258—1260.

nedává se zdržet pátráním po spoluvinících a musí být skončeno do čtyřiaadvaceti hodin (§ 54). Po provedení důkazního řízení následuje hlasování (§ 55). Pravidlem je trest smrti zastřelením; jen ti mohou být odsouzeni k odnětí svobody, kteří měli na pozdvižení nepatrný podíl, bylo-li popravením toho či onoho hlavního viníka dosaženo odstrašujícího příkladu (§ 56). Proti rozsudku nelze podat revizi ani apelaci ani návrh na milost a rozsudek se vykoná ihned (§ 58).

bb) Stanné právo vojenské

Vojenské stanné právo bylo v Bavorsku upraveno nejvyšším nařízením z 14. 4. 1856 a prováděcími předpisy z 14. 4. 1856.⁶⁹ Vojenské stanné řízení bylo přípustné i v míru, ale vždy musilo předcházet vyhlášení stanného práva před spácháním stanného deliktu. Vyhlásit stanné právo bylo možné pro jakékoli zločiny, které se u některých útvarů nebo v nějakém okrsku tak nápadně množily, že na jejich potlačení nestačily obvyklé prostředky. Stanné právo vyhlašoval a zároveň určoval stanné delikty hlavní velitel na zvláštní zmocnění panovníka buď sám nebo skrze velitele sborů a pluků.⁷⁰ Stanný soud byl složen stejně jako válečný soud z předsedy a dvanácti přísedících, kteří byli důstojníky, a jen v trestních věcech mužstva byla polovina jich vybrána z této skupiny. K soudu náležel auditor, který nehlasoval a jen dával soudcům potřebná vysvětlení ze spisů.⁷¹

Stanné řízení se koná bez žalobce a obhájce pod širým nebem, i v neděli a ve svátek, a nesmí i s výkonem trestu přesáhnout lhůtu čtyřiaadvaceti hodin, počítanou od spáchání trestného činu, sice nastoupí řádné řízení. K líčení se vyše mužstvo, které utvoří na stanoveném místě čtverec; uprostřed čtverce se postaví soudci do kruhu, v jeho středu se postaví sud, a není-li po ruce, položí se dva bubny na sebe. Předseda vysvětlí příčinu sestoupení stanného soudu, vyslechne žalovaného, soudci přísahají, načež je žalovaný odveden zpět do vězení. Po výslechu svědků a po provedení jiných důkazů podá auditor právní posudek a dojde k hlasování soudců, nejprve o příslušnosti stanného soudu a pak o vině; což značí odsouzení k trestu smrti nebo zproštění nebo odkázání do řádného řízení. Rozhoduje nadpoloviční většina. Po ukončení hlasování napíše auditor rozsudek a podepíše jej vedle předsedy. Odsuzující rozsudek odnesou dva důstojníci k veliteli, kterému kromě potvrzení přísluší též právo milosti. Po návratu se prohlásí rozsudek žalovanému, a byl-li trest smrti potvrzen, zlomí auditor hůlku a trest se vykoná zastřelením.⁷²

⁶⁹ M. Stenglein, *Das militärische Strafverfahren im Königreiche Bayern nach der Verordnung vom 14. April 1856*, München, 1856.

⁷⁰ Stenglein, str. 369, 372.

⁷¹ Stenglein, str. 282.

⁷² Stenglein, str. 371—376.

Nově upravil vojenské stanné řízení vojenský trestní řád z 29. 4. 1869.⁷³ Stanné řízení mohlo být nařízeno jen po vyhlášení stanného práva (čl. 57), jež bylo dovoleno pro zběhnutí, zbabělost a kvalifikované případy vzpoury v době války a podobných mimořádných poměrů a pro porušení čestného slova válečným zajatcem (čl. 58). Stanný soud byl složen z předsedy a dvanácti členů, mezi nimiž měl být auditor, byl-li po ruce (čl. 21). Žalobu zastupoval vojenský státní zástupce, a nebylo-li možné ho opatřit, jiný způsobilý důstojník. Obhájcem byl důstojník, obhajoba byla povinná (čl. 171). Stanné řízení nesmělo trvat déle než čtyřadvacet hodin, počítaných od postavení obviněného před stanný soud až do výkonu trestu. Stanné řízení bylo vyloučeno, byl-li obviněný dopaden později než za osm dní po spáchání činu (čl. 170). Stanný soud utvoří kruh, obviněný se uvede do jeho středu a poučí se o právu odmítat soudce; po rozhodnutí o odmítnutí následuje přísaha soudců (čl. 173, 174). Žalobce přednese obvinění a označí průvodní prostředky, obhájce navrhne vývodní důkazy; následují závěrečné projevy, načež odejdou z kruhu všichni, kdo nepatří k soudu (čl. 175, 176), následuje tajná porada a hlasování o příslušnosti stanného soudu a o vině. O vině lze hlasovat: vinen, nevinen a pochybné. Vysloví-li se deset soudců, že je obviněný vinen, odsoudí se k smrti; zní-li sedm hlasů pro nevinu, dojde ke zproštění; v ostatních případech se věc odkáže do řádného řízení (čl. 177). Rozsudek potřebuje potvrzení velitele, nevzdal-li se ho předem; veliteli přísluší právo milosti (čl. 178). Po potvrzení se rozsudek vyhlásí obviněnému; zní-li rozsudek na smrt, zlomí se soudcovská hůlka a trest se po krátké přípravě obviněného vykoná (čl. 179).

f) Stanné právo v Oldenbursku

aa) Stanné právo civilní

Oldenburský trestní zákon z 10. 9. 1814 byl napodobením trestního zákona bavorského z 16. 5. 1813,⁷⁴ a proto i civilní stanné právo oldenburské bylo kopií bavorského vzoru. Odchytky byly nepatrné: stanné právo politické i nepolitické ~~neřizoval zeměpán (čl. 924),~~ ~~týž jmenoval členy stanného soudu (čl. 930),~~ v stanném soudu nebylo přísedících, jen soudci (čl. 925), protokol o stanném řízení se předkládal přímo vládě (čl. 935).⁷⁵

bb) Stanné právo vojenské

Vojenské stanné právo v Oldenbursku upravil III. díl vojenského trestního zákona z 1. 5. 1841.⁷⁶ Zákon zná stanné řízení po vyhlášení stanného práva a

⁷³ *Bayerns Gesetze und Gesetzbücher privatrechtlichen, strafrechtlichen, administrativen und finanziellen Inhaltes.* 12. Band. II. Auflage. Bamberg, 1888, str. 116—156.

⁷⁴ Viz mé stanné právo str. 60—62.

⁷⁵ *Strafgesetzbuch für die Herzoglich Holstein-Oldenburgischen Lande.* Oldenburg, 1814.

⁷⁶ *Militair-Gesetze für das Grossherzogthum Oldenburg.* Oldenburg, 1840 u. 1841.

stanné právo bez vyhlášení (čl. 355, 356). Z nich je jen první pojmově stanným řízením, druhé urychleným řízením se zákonnými tresty. Stanné řízení je zpravidla řízením válečným. Podle čl. 275 však může zeměpán nařídít vyhlášení stanného práva i v míru, jestliže se vojenské zločiny příliš rozmáhají.

Bez vyhlášení stanného práva lze za války nařídít stanné řízení pro porušení vojenské podřízenosti, vzpouru, vzmáhající se plenění a zběhnutí, jakož i pro zbabělý útěk před nepřítelem. Podmínkou je, že byl zločin spáchán za takových okolností, že je trest smrti nejen podle zákona přípustný, ale je také naděje, že ho bude použito na konkrétní případ (čl. 355). Zda je tomu vskutku tak, přezkoumá stanný soud; nedojde-li k tomu názoru, postoupí věc veliteli vojskového tělesa k zahájení řízení před válečným soudem (čl. 370).

Vyhlásit stanné právo lze pro každý zločin, který se nebezpečně rozmáhá (čl. 356). Stanné právo vyhlašuje velitel vojskového tělesa, též velitelé vyšší, kdežto velitelé nižší, jen jsou-li odloučení (čl. 352, 353).

Stanný soud je složen z devíti vojáků, a soudí-li vojiny, z jedenácti (čl. 284). Není-li však dost osob pro plné obsazení soudu, lze se spokojit se čtyřmi přísedíci (čl. 293). K jednání se přibere s poradním hlasem auditor nebo jiný důstojník, který přejímá jeho úlohu (čl. 293).

Stanné řízení je sumární a platí při něm zásada volného uvažování o průvodech. Svědci se vyslychají před stanným soudem a konfrontují se s obviněným (čl. 362, 363). Obhájce se nepřipouští (čl. 364). Řízení musí být skončeno do čtyřadvaceti hodin počítaných od zahájení sedění (čl. 365). Na konci líčení sestaví auditor v přítomnosti obviněného faktické výsledky líčení, pak obviněný odstoupí a dojde k hlasování o rozsudku. Hlasuje se o vině. Předcházel-li vyhlášení stanného práva, dojde před hlasováním o vině k hlasování o zákonitosti formy vyhlášení, došlo-li však k řízení bez vyhlášení stanného práva, následuje po hlasování o vině ještě hlasování, má-li být obviněný odsouzen na smrt (čl. 366, 367). Hlasy mohou znít: vinen, nevinen a pochybné (čl. 366). K odsouzení a ke zproštění se vyžaduje dvoutřetinová většina hlasů (čl. 368). Po jiném výsledku hlasování následuje řízení před válečným soudem (čl. 370). Rozsudek odsuzující na smrt, zprošťující nález a usnesení o vrácení věci do řádného řízení se oznámí obviněnému (čl. 371). Rozsudek smrti se vykoná do dvou hodin. Potvrzení rozsudku není třeba a výkon trestu se nezdrží žádostí o milost (čl. 372).

g) Vojenské stanné právo v Hesensku

Podle druhého oddílu druhého titulu vojenského trestního řádu, který tvořil druhý díl vojenského trestního zákona z 13. 7. 1822,⁷⁷ bylo ve velkovévodství Hesenském předvídáno vojenské stanné řízení pro čas války (pro dobu, kdy

⁷⁷ Grossherzoglich Hessisches Militär-Strafgesetzbuch, Darmstadt. 1822.

jsou vojska v poli nebo na pochodu do pole) (čl. 502); v míru se mohlo konat jen výjimečně na zvláštní rozkaz velkovévody (čl. 536).

aa) Pro vzbouření a vzpouru, pro nebezpečnou insubordinaci, zběhnutí, plení a pro zbabělý útěk před nepřítelem mohlo být stanné řízení nařizováno bez předchozí výstrahy, byl-li čin spáchán za takových okolností, že podléhal trestu smrti i v řádném řízení, hrozilo-li z jeho šíření vážné nebezpečí a byl-li čin natolik jasný, že nevyžadoval rozvláchného vyšetřování (čl. 514, 515). Stanné řízení tu nařizoval hlavní velitel nebo nižší velitel, který jím byl k tomu zmocněn (čl. 516), a pak velitel oddílu od něho odříznutého nebo velitel, který měl vzdálené stanoviště hájit do posledního muže, měl-li u sebe válečný soud nebo byl-li s to jej obsadit (čl. 517).

bb) Stanné řízení pro jiné zločiny vyžadovalo předchozí vyhlášení, že budou trestány smrtí na těch, kdo se jich dopustí po vyhlášení (čl. 529). K vyhlášece byli oprávněni velitelé, kteří byli ve skupině aa) povoláni nařizovat stanné řízení (čl. 531). Vyhláška pozbývá platnosti za čtyři neděle, ale může být obnovena (čl. 530).

cc) Dojde-li ke vzbouření u vojska v poli, musí se stanné právo skupiny bb) (to jest bez zřetele na zákonnou výměru trestu) vyhlásit okamžitě a zároveň sestoupit stanný soud (čl. 533). Vyhláška obsahuje výstrahu, že každý, kdo okamžitě neposlechne svého představeného, bude zatčen a pak ihned zastřelen (čl. 534). Každý představený, který po tomto vyhlášení vyzve účastníka vzbouření, aby od něho upustil, předvede ho, neuposlechne-li okamžitě, před stanný soud (čl. 535). Mimořádná vyhláška (zvaná v čl. 179 vyhlášení válečného zákona nebo zákona vzbouření) platí jen čtyřiaadvacet hodin, nebyla-li prodloužena (čl. 537).

K aa) až cc). Stanné řízení koná stanný soud složený ze sedmi důstojníků za účasti auditora, který má poradní hlas a vede o jednání protokol (čl. 518, 304, 526). Nemá-li odloučený oddíl auditora ani nablízku, může ho nahradit jiným způsobilým důstojníkem (čl. 518). Řízení je veřejné, koná se pod širým nebem a nesmí trvat přes čtyřiaadvacet hodin (čl. 524, 519, 523). Má se omezit na skutečnosti, které mohou soudce přesvědčit v jejich svědomí, že je obviněný vinen zločinem, který zasluhuje trest smrti podle zákona nebo podle vyhlášky (čl. 520). Při mimořádné vyhlášece je dostatečným důkazem služební prohlášení představeného, že obviněného přistihl při vzbouření a že na jeho zavolání okamžitě neposlechl a od vzbouření neupustil, — pokud zatčený nedokáže opak (čl. 535). Obhájce povaha řízení nepřipouští. K odsouzení k trestu smrti je třeba pěti hlasů ze sedmi (čl. 521). Nedosáhne-li se takové většiny nebo nemůže-li dojít k rozsudku během čtyřiaadvaceti hodin, zruší se stanné řízení a převede se do řádného řízení (čl. 522, 523). Rozsudek smrti se hned vyhlásí a vykoná se během tří hodin, nevyhradil-li si velitel potvrzení (čl. 525). Rozsudek smrti po mimořádné vyhlášece se vykoná hned (čl. 535).

h) Stanné právo v Bádensku

aa) Stanné právo vojenské

Po potlačení dubnového povstání v Bádensku byl 7. 6. 1848 vydán zákon o stanném řízení u vojska.⁷⁸ Podle něho může být vyhlášeno vojenské stanné právo pro celý armádní sbor nebo pro jednotlivé oddíly za vypuknutí nebo přímo hrozící války nebo za velezrádného povstání většího rozsahu (čl. 1). Stanné právo postihuje všechny zločiny ohrožené bezpodmínečně nebo podmíněně trestem smrti (čl. 5). Stanné řízení se koná před mimořádným válečným soudem složeným z předsedy a šesti přísedících (čl. 4). Řízení se účastní vyšetřovací úředník (auditor nebo jiný znalec práva), žalobce (důstojník) a obhájce (voják) (čl. 5, 6). Řízení je ústní a veřejné a musí se skončit do čtyřiaadvaceti hodin. Obviněného a svědky vyslýchá vyšetřovací úředník. Jediným trestem je smrt; uloží se, hlasují-li proň aspoň čtyři přísedící (čl. 6). Vrchní velitelství si může vyhradit schválení rozsudku smrti (čl. 7). Stanný soud může také zprostit nebo odkázat věc řádnému válečnému soudu (čl. 6).

Když následujícího roku vypukla v Bádensku nová revoluce — které se aktivně zúčastnil Bedřich Engels — rozšířil zákon z 9. 6. 1849,⁷⁹ vydaný po útěku vlády ve Frankfurtě n. M., vojenské stanné právo v okresech, v kterých byl vyhlášen válečný stav, na povstalecké vojsko a kromě toho na další skupiny pachatelů trestných činů za určitých modalit (§ 1). K těmto trestným činům náležely: účast na ozbrojeném útoku nebo odporu proti zákonné autoritě nebo ozbrojené moci, účast na nedovoleném ozbrojeném shromáždění, cesta k takové účasti nebo k násilnému podniku, vyzývání k ozbrojení, k užití zbraně, k velezradě, zemězradě nebo k povstání, svádění vojáků k porušení věrnosti, přípravy k překážení veřejným podnikům, vyzvědačské služby povstalcům a pokus oklamat vojsko zakročující k obnovení státního pořádku. Trestem byla smrt a při menší účasti káznice od desíti let (§ 2). Byl-li odsouzen k smrti větší počet účastníků téhož příběhu, odloží velící důstojník výkon nálezu u méně vinných a vyžádá si rozhodnutí panovníka o zmírnění trestu (§ 4). Z účastníků velezrádného podniku, kteří se dopustili činu před vyhlášením válečného stavu, ale ne dříve než 11. 5. 1849, budou souzeni stanným soudem návodci a pak ti účastníci, kteří se po vyhlášení zákona ihned nepodrobili zákonné moci a neučinili vše k odvrácení trestného výsledku (§ 5).

Nově bylo vojenské stanné řízení proti osobám nepatřícím k vojsku upraveno zákonem z 29. 1. 1851.⁸⁰ Stanné právo může vyhlásit vrchní velitel nebo jiný velitel k tomu zmocněný, vypukne-li v Bádensku ozbrojené povstání a je-li proti němu vyslána vojenská moc. Stannému právu podléhají α) podněcovatelé povstání, kteří přišli z ciziny v úmyslu zúčastnit se ozbrojeného povstání, — a

⁷⁸ Grossherzoglich Badisches Regierungsblatt, Karlsruhe, 1848, str. 170—172.

⁷⁹ Grossh. Bad. Reg. Bl. 1849, str. 297—299.

⁸⁰ Grossh. Bad. Reg. Bl. 1851, str. 43—46.

to, i když se dopustili činu před vyhlášením stanného práva; β) ti, kdo se po vyhlášení stanného práva účastní na provedení povstání, velezrádného nebo zemězrádného podniku s tím souvisejícího, na usmrcení, na poškození železnic, na zakládání požárů, na loupežích nebo na podnicích, které mají překážet pohybům vojska, kdo pomáhají povstalcům opatřováním zbraní nebo nábojů nebo vyzvědačskou službou, snaží se svést vojáky k porušení věrnosti nebo vyzývají k některému z těchto činů slovem nebo písmem (čl. 1). Stanné řízení se koná před mimořádným válečným soudem složeným z předsedy a z pěti vojenských přísedících. K jednání se přibere soudcovský úředník s hlasovacím právem (čl. 4). Žalobcem je auditor, jiný znalec práva nebo důstojník (čl. 5). Jednání je ústní a kromě porady a hlasování veřejné a musí být skončeno do čtyřiaadvaceti hodin. Obhájce (vojenský nebo civilní) musí být přítomen. Důkazní pravidla neplatí a průvody se hodnotí volně. K rozsudku smrti je třeba čtyř hlasů, hlas předsedy nepočítaje (čl. 6). Stanný soud ukládá trest smrti, i když není stanoven v zákoně, a menším viníkům deset let káznice (čl. 7). Velitel, který ustanovil stanný soud, může změnit trest smrti v doživotní káznici a k tomu konci si může vyhradit předložení rozsudku (čl. 9).

bb) Stanné právo civilní

O civilním stanném právu byl vydán v Bádensku za Struwe-ho povstání provizorní zákon z 23. 9. 1848,⁸¹ jenž zavedl stanné právo jen politické. Stanné právo mohl vyhlásit panovník nebo jím zmocněný velitel toliko v době válečného stavu v oblastech, v nichž platil válečný stav, pro povstání, velezradu a zemězradu (čl. 1). Osoby, které se dopustí těchto trestných činů po vyhlášení, budou postaveny před stanné právo, které provede řízení do čtyřiaadvaceti hodin (čl. 2). Stanné právo je obsazeno třemi civilními soudci a třemi důstojníky, předsedá nejstarší civilní soudce. Přítomen je aktuár jako zapisovatel (čl. 3, 6). Jednání před stanným soudem je veřejné a rozhodování není vázáno průvodními pravidly (čl. 5). Stanné právo odsuzuje, zprošťuje a odkazuje věc řádnému soudci; k odsouzení a zproštění je třeba dvou třetin hlasů (čl. 7). Rozsudek smrti se vykoná do tří hodin zastřelením; byl-li takový rozsudek vysloven nad větším počtem účastníků téže příhody, odloží vojenský velitel výkon trestu menším viníkům a vyžádá si panovníkovo rozhodnutí o udělení milosti (čl. 8).

Provizornímu zákonu odňal praktickou účinnost zákon z 9. 6. 1849,⁸² jenž civilisty v okresích, v nichž byl vyhlášen válečný stav, podřídil pro protistátní zločiny stannému právu vojenskému. Při tom zůstalo i po vydání zákona o vojenském stanném právu z r. 1851.

⁸¹ Grossh. Bad. Reg. Bl. 1848, str. 369—371.

⁸² Viz pozn. 79.

ch) Vojenské stanné právo v Hanoversku

Hanoverský vojenský trestní řád z 27. 11. 1861⁸³ upravil vojenské stanné řízení v druhém oddílu třetího dílu (§§ 163—183). Stanné řízení bylo druhem polního trestního řízení; mimo pole se mohlo za války konat jen na výslovný rozkaz krále; v míru nebylo stanné řízení přípustné vůbec (§ 163).

Tak jako ve Frankfurtě n. M., Hesensku, Oldenbursku a Rakousku se rozeznávalo

aa) stanné řízení bez výstrahy a

bb) stanné řízení po vyhlášení výstrahy (§ 163).

K aa) První se smělo nařídít pro státní zradu, velezradu a zemězradu, pro vzbouření a vzpouru, pro zprotivení, plenění, zběhnutí, pro zbabělý útěk před nepřítelem a pro zrádná jednání, pokud čin zasluhoval trest smrti již podle zákona a nebylo třeba rozvláchného vyšetřování (§§ 164, 165). Stanné řízení nařizoval generál velící v poli, jím zmocnění velitelé a velitelé obležených pevností, jakož i velitelé vzdálení, byla-li věc naléhavá a nebylo-li lze si včas vyžádat generálův rozkaz (§§ 166, 167).

K bb) Pro ostatní zločiny bylo možné stanné řízení jen po předchozí vyhlášce. Jestliže se totiž jiné zločiny, než byly vypočteny za aa), nebo mírněji trestné, rozmáhaly tak nebezpečně, že k jich potlačení nestačilo pravidelné řízení, mohl velící generál nebo nižší velitelé vzpomenutí za aa) nařídít zvláštní vyhláškou, že napříště budou podle stanného práva trestány smrtí (§ 168).

Stanné právo se obsazuje sedmi důstojníky; není-li dostatek důstojníků, mohou se v stanné věci osob mužstva přibrat také poddůstojníci (§§ 169, 172). Jednání se účastní auditor, jenž může být zastoupen civilním justičním úředníkem nebo způsobilým důstojníkem, dále zapisovatel (důstojník) a obhájce (voják) (§ 76). Obhajoba je povinná (§ 173). Jednání je ústní a nesmí se protáhnout přes čtyřadvacet hodin (§ 174). Vyslechnou se obviněný a svědci a přečtou se písemnosti; auditor shrne výsledky jednání, přečte příslušné zákony a vyhlášku, promluví obhájce a žalovaný; předseda prohlásí jednání za skončené a nařídí, aby se všichni vzdálili kromě soudců, auditora a zapisovatele (§ 175). Hlasování se účastní jen soudci a hlasují především, zda zločin podléhá stannému právu, a pak, zda je žalovaný vinen (§ 176). Je-li pět hlasů pro vinu, vysloví se trest smrti; je-li nadpoloviční většina pro nevinu, dojde ke zproštění; jinak se nevydá rozsudek a spisy se předloží veliteli, jenž nařídil stanné řízení, aby odkázal věc do řádného řízení (§ 177). Rozsudek, který vyhotoví auditor, potvrdí řečený velitel; jemu přísluší též právo trest zmírnit. Po rozhodnutí velitele se rozsudek ihned vykoná (§ 181).

⁸³ Militair-Strafprozess-Ordnung für das Königreich Hannover. Hannover, 1861.

12. Vojenské stanné právo v Německém spolku

Německý spolek (Deutscher Bund), který se zrodil na vídeňském kongresu r. 1815 a jen málo přežil své abrahamoviny, dohodl se v letech 1821 a 1822 na zásadách své vojenské organizace (Grundzüge der Kriegsverfassung) a v jejích X. oddílu zmocnil svého vrchního velitele také k vyhlášení vojenského stanného práva; stalo se tak rámcově a nedosti přesně. Podle § 95 směl vrchní velitel spolkové armády nařídit stanné právo (mimořádné sumární řízení) proti vojákům ve výjimečných případech, kde bylo nutné rychlé potrestání pro výstrahu a kde v zákonech jednotlivých států nebylo předvídáno stanné řízení. § 96 dával vrchnímu veliteli právo, aby vyhlásil marciální zákon, t. j. sumární trestní řízení, a nařídil vojenské stanné právo proti občanům v nepřátelském území bez omezení, kdežto proti občanům v jednotlivých spolkových státech jen za souhlasu vlády dotčeného státu.⁸⁴ Ustanovení o formách tohoto řízení však vydána nebyla.

Výraz „marciální zákon“ je znám britské ústavní nauce a označuje se jím buď stavení obecného soudnictví a dočasná vláda vojenských soudů (což je na pevnině podstatnou složkou stavů obležení) nebo právo vlády odvrátit za pomoci občanů invazi, povstání nebo nepokoje. Ze souvislosti, v jaké toho výrazu užily zásady vojenské organizace Bundu, se dá soudit na význam první; marciálním zákonem měla být zdůrazněna vojenská soudní jurisdikce nad civilním obyvatelstvem a jako důsledek vojenský charakter stanného práva.

Za zmínku stojí, že r. 1848 podal pruský generál auditeur Friccius frankfurtskému ústavodárnému shromáždění návrh, aby v celoněmecké armádě směl vrchní velitel a velitelé pevností vyhlásit stanné právo, rozmáhá-li se některý druh zločinů a je-li třeba výstražného příkladu k zamezení většího zla. Stanný soud se obsazuje podle jeho nástinu jako válečný soud, jeho členy ustanovuje velitel, který vyhlásil stanné právo, bez zření na obvyklý pořad. Vyšetřování se koná bez přerušeni před shromážděným soudem a konečný rozsudek musí být vyhotoven před jeho rozchodem. Přípravné vyšetřování a sepsání žaloby odpadá. Vyslovený konečný rozsudek musí být do čtyřiaadvaceti hodin vyhotoven, veřejně prohlášen, a nebylo-li výslovně vyhrazeno potvrzení, také v téže lhůtě vykonán. Velitel, který je odloučen od vrchního velitele a nemá s ním spojení, může, má-li potřebné osoby ve svých oddílech, sám vyhlásit a dát provést stanné právo.⁸⁵ Ve frankfurtském parlamentě se nikdo za Fricciův návrh nepostavil, a proto nebylo o něm hlasováno; byly však zamítnuty ostatní návrhy na zachování stanného práva v platnosti.

⁸⁴ H. Zoepfl, *Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts mit besonderer Rücksicht auf das allgemeine Staatsrecht und auf die neuesten Zeitverhältnisse*, 2. Theil, 5. Auflage. Leipzig u. Heidelberg, 1863, str. 738. J. L. Klüber, *Öffentliches Recht des Deutschen Bundes und der Bundesstaaten*, 1. Abtheilung, enthaltend die Einleitung und das Bundesrecht, 3. Auflage. Frankfurt a. M. 1831, str. 252, 253.

⁸⁵ K. Friccius, *Entwurf eines deutschen Kriegsrechtes erläutert durch die Geschichte des deutschen Kriegsrechtes und einen Rechtfertigungsbericht*, I. Entwurf. Berlin, 1848, str. 55, 56.

13. Vojenské stanné právo v Rakousku v první polovici 19. století

Podle Bergmayra⁸⁶ bylo před vydáním vojenského trestního zákona z 15. 1. 1855 stanné právo předepsáno zákony pro porušení subordinace nejvyššího stupně, vzpouru, vzbouření, zbabělé řeči, vzmáhající se nedovolené plenění, zběhnutí, najímání pro cizí válečné služby, proražení nejužšího morového kordonu a jiné přestupky proti morovým přípravám, loupež, loupežnou vraždu a vyzvědačství pro nepřítele.⁸⁷

Rozšíření rozsahu vojenského stanného práva na další trestné činy bylo v služebních řádech z r. 1808 dovoleno a byli velící generálové zmocněni tak naříditi svými rozkazy (ať již pro celou oblast svého velení nebo pro jednotlivé útvary). Nevyslovenou, ale zřejmou podmínkou však bylo, aby viníci podléhali vojenské soudní pravomoci, neboť její rozsah byl stanoven jednotně pro celou říši a generálům nebylo dáno zmocnění jej dále rozšiřovat. To mělo význam hlavně u civilních osob. Civilní osoby totiž podléhaly vojenským soudům jen pro tři delikty, a to pro vyzvědačství (§ 60 tr. z. o zl. z r. 1803, dekret dv. kanc. z 10. 10. 1821, sb. z. s. čís. 1808), nepovolané verbování (§ 77 tr. z. o zl. z r. 1803) a proniknutí nejužším morovým kordonem (§ 13 pat. o moru z r. 1805, oběž. dvor. vál. rady z 19. 4. 1826, sb. z. voj. čís. 50 a z 12. 7. 1835, sb. z. voj. čís. 56). Proto se mohlo na ně vztahovat vojenské stanné právo jen pro tyto tři delikty a nesmělo být rozkazy velících generálů rozšířeno na jiné trestné činy. Bohužel toto omezení nerespektovali generálové v revolučním roce 1848 a v letech následujících.

Pro budoucnost pak dal přesný výčet případů, kdy je přípustné vojenské stanné řízení, o několik let později vydaný vojenský trestní zákon z 15. 1. 1855, ř. z. čís. 19. Podle něho se hodí ke stannému řízení určité případy zločinů porušení subordinace, vzpoury, odboje, zběhnutí, zbabělosti, nepovolaného najímání vojska, svádění k porušení přísežné vojenské služební povinnosti a pomáhání k němu, vyzvídání, vzbouření a plenění a přečin proti morovým přípravám (§§ 147, 148, 161, 164, 168, 193, 255, 307, 311, 317, 322, 350, 499, 662 voj. tr. z. § 12 pat. o moru z 21. 5. 1805, sb. z. s. čís. 751).

14. Nejstarší civilní stanné právo v Uhrách

O něm referoval v časopise der Jurist r. 1847 profesor tereziánské rytířské akademie dr. Gustav Wenzel.⁸⁸ Právil, že se zakládalo na normálu stanného práva (*norma relata ad exercitium juris statarii observanda*) vydaném 29. 1.

⁸⁶ I. F. Bergmayr, *Kriegsartikel für die kaiserlich-königliche Armee mit allen übrigen oesterreichischen Militär-Strafgesetzen* 3. Auflage. Wien 1835.

⁸⁷ Bergmayr, str. 14, 17, 28, 29, 31, 34, 45, 79, 84, 88, 95, 96, 188, 190, 196, 201.

⁸⁸ G. Wenzel, *Das Gerichtswesen und Verfahren der Gerichte in Ungarn und Sieben-*

1813, který byl několikrát s některými modifikacemi obnoven, naposledy nejvyšším rozhodnutím z 19. 5. 1846.

V pražské universitní knihovně je uložena redakce této normy podle nejvyššího rozhodnutí z 18. 2. 1837.⁸⁹ Podle této úpravy rozhodoval o vyhlášení stanného práva palatin a za jeho nepřítomnosti místodržitelská rada; stanné právo mohlo být vyhlášeno pro loupež, loupežnou vraždu, přepadávání na cestách a žhářství (čl. I). Stanné právo se vyhlásí v distriktu úředními oběžníky, v kostelích je vyhlásí duchovní z kazatelen, do osamělých dvorců se vyšlou zvláštní poslové. Nebylo-li stanné právo odvoláno, musí se po roce vyhlásit znovu, aby nevešlo v zapomenutí (čl. II). Stannému právu podléhají pachatelé bez zření na stav, také zběhové a vojáci zatčení civilními úřady (čl. III). Podmínkou příslušnosti stanného soudu je zřejmost činu (čl. IV). Stanné řízení se nekoná, je-li zatčený na duchu chorý, není-li mu dvacet let, nebyl-li dosud trestán, byl-li k činu sveden nebo zůstalo-li při pokuse, při žhářství také, byl-li oheň hned nebo brzo uhašen, při loupeži a přepadávání na cestách, svědčí-li nepatrná kořist o úmyslu opatřit si jen živobytí (čl. V). Stanný soud je pětičlenný a platí proň pravidla řádného řízení; řízení se musí zahájit do tří dnů od dodání pachatele do jeho sídla a do tří dnů od zahájení musí být řízení skončeno a trest vykonán. Před zahájením se přečte norma stanného práva, vyslechnou se obviněný a svědci, každý z nich podepíše zápis o své výpovědi, neumí-li psát, připojí křížek jako znamení své ruky. Vynucování přiznání hrozbami, ranami, slibem milosti nebo jiným způsobem je zakázáno (čl. VI, VIII). Vinu prokazuje buď přiznání obviněného nebo jiné důkazy, jež shledá soud dostatečnými (čl. VI). K odsouzení se vyžaduje jednomyslný souhlas všech soudců, jinak se případ postoupí do řádného řízení (čl. VII). Trestem je jedině smrt provazem. Rozsudek smrti se hned vyhlásí a do tří hodin provede. Mrtvola zůstane tři dni viset na šibenici (čl. VIII).

15. Stanné právo v Itálii

Do Itálie se dostalo stanné právo v 18. století s rakouským panstvím.

Lombardie (v 18. století vévodství Milánské) byla pod mocí rakouského panovníka před Napoleonovými výboji od r. 1714 do r. 1797. V té době dostala rakouské civilní stanné právo podle hrdelního řádu Marie Terezie z r. 1768 a pak podle všeobecného kriminálního řádu Josefa II. z r. 1788.⁹⁰

bürger. — Der Jurist. Eine Zeitschrift vorzüglich für die Praxis des gesammten österr. Rechts. Wien. Jahrgang 1847, XVII. Band, str. 413.

⁸⁹ Norma relata ad exercitium juris statarii observanda, in homagiale obsequium benignae resolutionis de dato 18-vae Februarii 1837, Clementer editae, adjustata et accomodata. Budae, 1837.

⁹⁰ G. Salvioli, *Storia del diritto italiano*. 8. Edizione. Torino, Milano, Napoli, Roma, 1921, str. 164, 797. T ý ž, *Storia della procedura civile e criminale*. Milano, 1927, str. 390.

Když po napoleonských válkách připadla Lombardie a Benátsko k Rakousku, byl tehdy v Rakousku platný trestní zákoník o zločinech z r. 1803 (i se stanným právem) zaveden v Benátsku 1. 7. 1815 a v Lombardii 1. 1. 1816.⁹¹

V Benátsku rozšířilo toto stanné právo nejvyšší rozhodnutí rakouského panovníka z 24. 11. 1847, a to na 1. navádění k velezradě a k velezrádnému pozdvižení a vzbouření, 2. násilný odpor vrchnostem ve velezrádném úmyslu nebo při jakémkoli pozdvižení nebo vzbouření, 3. na účast na shluknutí se zbraní, 4. na rušení veřejného pokoje pozdvižením lidu nebo účastí při něm, 5. na shluknutí. Vyhlášení stanného práva nebylo třeba, trvání stanného práva omezeno čtrnácti dny, trest smrti předepsán pro první tři případy, stannému soudu podléhaly i osoby podřízené jinak vojenským soudům, byly-li dodány civilním úřadem.⁹²

Trestní řád Würthův z r. 1850 nenabyl v Lombardsku a Benátsku nikdy platnosti, trestní řád Hye-Glunecův z r. 1853 (a s ním jeho stanné právo,) vešel v tomto území v účinnost 15. 2. 1855.⁹³

S osvobozením Lombardie (1859) a Benátska (1866) se ukončilo panství rakouského stanného práva v Itálii.

Jinak Itálie stanné právo neměla. Měla sice sumární trestní řízení různých názvů, jichž používala zejména proti banditům, ale žádné z nich nemělo povahu stanného práva.⁹⁴

16. Stanná práva za druhé světové války

a) Jugoslávie

Podle materiálu, který mi laskavě opatřily právnické fakulty lublaňské, záhřebské a bělehradské university, zasáhla za poslední války záplava stanných práv i Jugoslávii.

Jugoslávie měla od svého zrodu jediné vojenské stanné právo podle zákona z 15. 2. 1901, jež převzala od bývalého Srbska. Krátce předtím, než byla vtažena do víru válečných událostí, opatřila si nařízením z 8. 3. 1940, M. s. čís. 327⁹⁵ novou úpravu vojenského stanného práva. Za německé okupace okleštěné Srbsko nahradilo ji nařízením loutkové vlády generála Nediće o stanných soudech branné moci ze 7. 9. 1941, M. s. čís. 105/1941⁹⁶ a krátce poté citelně zasáhlo

⁹¹ A. Hye-Glunec, *Die leitenden Grundsätze der österr. Strafprozessordnung vom 29. VII. 1853*. Wien, 1854, str. 7.

⁹² Prager Zeitung, 1848, str. 539.

⁹³ Výnos ministerstva spravedlnosti ze 7. 1. 1855, ř. z. čís. 10.

⁹⁴ Salvioli, *Storia del diritto*, str. 162, 166, 167, 797. Týž, *Storia della procedura*, str. 389, 390. R. Zeno, *Il procedimento di „bando e Forgiudica“ nel Regno de Napoli e Sicilia*, Rivista penale de dottrina, legislazione e giurisprudenza. Vol. LXII, Milano, Roma, Napoli, 1910, str. 5—25.

⁹⁵ Službene novine čís. 59/1940.

⁹⁶ Službene novine čís. 105/1941.

civilní osoby nařízením o stanných soudech z 16. 9. 1941, M. s. čís. 1105,⁹⁷ jež bylo doplněno nařízením z 5. 12. 1941, M. s. čís. 2145/1941.⁹⁸

Válkou odtržené Charvátsko (Nezavisna Država Hrvatska) upravilo civilní stanné právo zákonnými opatřeními náčelníka (poglavnika) Ante Paveliće o stanných soudech ze 17. 5. 1941, čís. LXXXII-148-Z. p. 1941, a o pohyblivém stanném soudu z 24. 6. 1941, čís. CLXXII-506-Z. p. 1941, a vojenské stanné právo zákonným opatřením náčelníka o domobraneckých stanných soudech z 29. 1. 1942, čís. XXXVIII-272-Z-1942.

Pro část Slovinska zabranou Itálií vydal italský vysoký komisař lublaňské oblasti 11. 9. 1941 opatření na ochranu veřejného pořádku,⁹⁹ podle něhož měl některé trestné činy proti okupující moci a proti veřejnému pořádku soudit mimořádný soud v stanném řízení. Řízení samo upravil velmi podrobně vysoký komisař rozhodnutím z 29. 9. 1941,¹⁰⁰ ale neoznačil je jako stanné řízení a ani je nevybavil prvky, jež stanné řízení charakterizují. Když pak r. 1943 přešlo slovinské území pod německou okupační správu, nahradil nejvyšší komisař operačního pásma „Jaderské přimoří“ tyto normy nařízením o řízení před zvláštním soudním dvorem z 19. 10. 1943,¹⁰¹ jež rovněž nebylo stanným řízením ani podle jména ani podle podstaty. Podle sdělení prof. Mundy z lublaňské právněekonomické fakulty byly ve Slovinsku vydány také výslovné předpisy o stanném (náhlém) řízení, ale nejsou otištěny v úředních listech; pravděpodobně je vyhlásili vojenští velitelé jiným způsobem.

Všechna ustanovení o stanném právu zanikla v Jugoslávii s porážkou Německa a s obnovením zákonité vlády. Dnešní zákonodárství Federativní lidové republiky Jugoslávie stanné soudnictví nezná.

Stručný obsah vypočtených stanných práv:

aa) *stanná práva vojenská*

Jsou to stanná práva podle jugoslávského nařízení z 8. 3. 1940 (dále „jug.“), podle nařízení srbské vlády o stanných soudech branné moci ze 7. 9. 1941 (dále „srb. I“), podle nařízení téže vlády o stanných soudech z 16. 9. 1941 a 5. 12. 1941 (v dalším „srb. II“) a podle zákonného opatření charvátského náčelníka o domobraneckých soudech z 29. 1. 1942 (v dalším „charv. III“).

Podle všech těchto norem je vojenské stanné právo omezeno na doby mimořádné. Podle jug. mohou být vojenské stanné soudy činné za mobilizace a války a na zvláštní rozkaz panovníkův také v čase válečných příprav. Srb. I a srb. II dovolují zřídit vojenské stanné soudy za mimořádných poměrů. Podle charv. III se mohou stanné soudy domobranecké zřizovat za stavu příprav (mobilního

⁹⁷ Službene novine čís. 109/1941.

⁹⁸ Službene novine čís. 132/1941.

⁹⁹ Službeni list za Ljubljansko pokrajino čís. 74/41.

¹⁰⁰ Služ. list čís. 79/41.

¹⁰¹ Služ. list čís. 91/43.

stavu) a za stavu válečného bez dalšího, mimo tyto doby jen, použilo-li se vojska k potlačení povstání nebo nepokojů, a to pouze na základě rozhodnutí náčelníka státu.

Stanný vojenský soud podle jug. a domobranecký stanný soud podle charv. III jsou složeny z pěti důstojníků, stanný soud branné moci podle srb. I a stanný soud podle srb. II z tří důstojníků; mezi nimi má být jeden práva znalý.

Stannému vojenskému soudu podle jug., stannému soudu branné moci podle srb. I a domobraneckému stannému soudu podle charv. III podléhají vojenské osoby pro nejzávažnější vojenské delikty (odpírání vojenské povinnosti na bojišti, neposlušnost a překážení představeným na bojišti, neposlušnost se škodnými následky, vzpuru, domobraneckému stannému soudu též pro nenastoupení domobranecké služby), kdežto civilní osoby jen pro návod a pomáhání při uvedených vojenských deliktech, a to podle jug. a charv. III jen za mimořádných poměrů.

Kompetence stanného soudu podle srb. II se vztahuje rovnou měrou na osoby vojenské i civilní a do věcného rozsahu náleží celý rejstřík obecných trestných činů, a to činy nepolitické (použití zbraně při páchání násilného trestného činu nebo proti pronásledovateli, úmyslné poškození zařízení veřejných drah, pošty, telegrafu, telefonu, plynáren a elektráren, krádež, loupež, úmyslné poškození cizího majetku, žhářství, pomáhání při těchto trestných činech, vážné vyhrožování násilím) i činy politické (projev komunismu nebo anarchismu, příslušnost k takové organizaci, poskytování útulku příslušníkům ozbrojeného komunistického oddílu nebo jejich pomocníkům, neoznámení jich úřadům, nezakročení orgánů veřejné bezpečnosti proti takovým osobám).

Velitel vojskového tělesa, po případě velitel vyšší má v stanném řízení postavení pána soudu: on nařizuje sestoupení stanného soudu, svým rozkazem staví pachatele před stanný soud a na konec nařizuje výkon trestu.

Řízení nepřipouští účast žalobce, jen srb. II dává mu vystupovat v předehře řízení, před rozhodnutím velitele postavit viníka před stanný soud. Hájení obhájcem vojenského stavu je obligatorní.

Podle jug., srb. I a charv. III musí být rozkaz velitele, aby byl pachatel postaven před stanný soud, vydán do 48 hodin od jeho nabytí vědomostí o činu a do 4 dnů od jeho spáchání. Podle srb. II musí velitel do 24 hodin od okamžiku, kdy mu byl pachatel dodán, rozhodnout o jeho postavení před stanný soud. Řízení před stanným soudem nesmí trvat déle než 24 hodin.

Trest smrti se uloží, hlasují-li proň podle jug. a charv. III aspoň čtyři soudci z pěti, podle srb. I a srb. II dva soudci z tří. Trest smrti se vykoná zastřelením.

bb) *stanná práva civilní*

K civilnímu typu náležela stanná práva charvátská, a to ta, která byla založena na zákonných opatřeních náčelníka o stanných soudech ze 17. 5. 1941 (dále charv. I) a o pohyblivém stanném soudu z 24. 6. 1941 (dále charv. II).

Stanný soud zřizoval ministr spravedlnosti; podle charv. I jej zřizoval pro obvod jednotlivého sborového soudu, podle charv. II mohl ministr spravedlnosti vyslat pohyblivý soud kamkoli a určit jeho místní příslušnost.

Do věcné kompetence stanného soudu podle charv. I spadalo neodvedení zbraní a nejtěžší nepolitické trestné činy (vražda, loupež, žhářství, hromadné násilí proti lidem a majetku, ohrožení bezpečnosti lidu nebo bezpečnosti majetku ve velkém rozsahu výbušninami nebo jiným obecně nebezpečným jednáním) a pomáhání a nadržování těmto trestným činům; věcná kompetence pohyblivého stanného soudu podle charv. II byla širší a náležely do ní také trestné činy politické jako útoky proti hlavě státu a příprava jich, jakož i útok na čest hlavy státu.

Podmínkou bylo podle charv. I spáchání po prohlášení stanného práva, ale stanné soudy zřízené do tří měsíců po vejití zákonného opatření v účinnost směly soudit také činy spáchané po 6. 4. 1941. Podle charv. II bylo podmínkou spáchání po 10. 4. 1941.

Stanný soud je tříčlenný, předsedat musí soudce právník. Obhajoba je povinná. V řízení funguje veřejný žalobce; na jeho návrh se zavádí řízení; líčení před stanným soudem se zahajuje ústní žalobou veřejného žalobce, který po skončení průvodního řízení odůvodňuje konečný návrh; po něm promluví žalovaný a jeho obhájce. Pro návrh na zahájení řízení a pro trvání řízení nejsou předepsány žádné lhůty, ale je stanoveno, že se celé řízení má provést před shromážděným soudem a že se má, je-li to možné, provést bez přerušení. Pro výrok o trestu smrti není předepsána kvalifikovaná většina, rozsudek smrti nepodléhá opravným prostředkům a vykoná se zastřelením za tři hodiny.

cc) jiná řízení

Je to řízení zavedené za okupace italským vojskem ve Slovinsku podle rozhodnutí italského vysokého komisaře z 29. 9. 1941 (slov. I) a za obsazení Slovinska německým vojskem nařízením německého nejvyššího komisaře oblasti z 19. 10. 1943 (slov. II). Obě tato řízení nebyla stannými řízeními, nekonala se před stannými soudy, nýbrž před soudem mimořádným (slov. I) nebo zvláštěním soudním dvorem (slov. II).

Italský mimořádný soud (slov. I) byl příslušný podle nařízení o opatřeních na ochranu veřejného pořádku z 11. 9. 1941 pro neodvedení zbraní, nábojů a výbušnin, ohrožení bezpečnosti italské ozbrojené moci a orgánů civilní správy a policie, pro jednání směřující k poškození průmyslového nebo železničního zařízení nebo k rušení provozu veřejných zařízení, pro trestné činy proti osobě nebo majetku mající ohrozit veřejný pořádek, přechovávání revolučního materiálu, účast na schůzkách revolucionářů, rušení veřejného pořádku, ukrývání osob podezřelých z některého uvedeného trestného činu, návod, účastenství a pomáhání při nich.

Tyto delikty soudil tříčlenný soud na žalobu veřejného žalobce za povinné

účasti obhájce, a uznal-li soud na vinu, byla jediným trestem smrt. Řízení předchází šetření veřejného žalobce, jenž vyslechne obviněného a s písemnou žalobou postaví před soud. Obviněný nemusí být při líčení přítomen, neuzná-li soud jeho přítomnost za potřebnou (agnoskování, konfrontace). Po průvodním řízení a závěrečných projevech následuje porada a hlasování soudců. Trest smrti vyžaduje jednomyslnost soudců. Mladistvému pachateli může soud změnit trest smrti v odnětí svobody nejméně na dvacet let. Trest smrti se nesmí vykonat na těhotných ženách a na nemocných, v tom případě se odloží i vyhlášení rozsudku. Trvání řízení není omezeno žádnou lhůtou.

Zvláštní německý soudní dvůr (slov. II), složený z tří soudců z povolání, soudí dvě skupiny trestných činů: α) útoky na tělo a život příslušníků německé branné moci nebo německých úřadů, násilné činy proti německé branné moci a jejím zařízením, β) trestné činy proti bezpečnosti života a majetku, hromadění zásob, podloudnictví, obecně nebezpečné jednání, činnost nebezpečnou říši a její podporování, nedbání nebo maření úředních opatření a navádění k tomu, úmyslné poškození veřejných zařízení a hospodářskou sabotáž.

Na činy za α) byla trestem smrt a v lehčích případech odnětí svobody, za β) peněžitý trest a odnětí svobody, a v těžkých případech smrt. Žalobcem byl vedoucí SS a policie. Soud nebyl vázán žádnými procesními zákony a prováděl řízení podle volné úvahy, účelně a jednoduše. Obžalovaný vždy musil být slyšen. Nejvyšší komisař oblasti měl právo zrušovat soudní rozhodnutí, zastavovat řízení a udílet milost.

Celkem lze úpravy v Jugoslávii za poslední války charakterizovat jako relativně spravedlivější ke stíhaným osobám — ve srovnání se stannými právy, jež vyhlásili nacisté u nás, v sousedním Polsku a ve východních zemích. Za stanné delikty byly prohlášeny skutečné trestné činy a s obviněnými byl proveden obvyklý proces; i podle nařízení německého nejvyššího komisaře, které kladlo řízení do volné úvahy soudu, musil být obviněný vždy slyšen před rozhodnutím o vině a trestu.

17. Stanné právo v Lucembursku

Za poslední války obsadila 10. 5. 1940 německá vojska také Lucembursko a až do roku 1944 tam fungovala německá civilní správa. Ke konci srpna 1942 tam na protest proti zahrnutí Lucemburčanů do německé branné povinnosti propukl všeobecný odpor a stávkové hnutí. Aby tomu čelil, vyhlásil 31. 8. 1942 šéf německé civilní správy civilní výjimečný stav a stanné právo, které postihovalo jednání ohrožující německé budovatelské dílo. Stanný soud byl tří-

členný a jeho předseda byl příslušník bezpečnostní služby. Stanný soud si určoval procesní formy sám, odsuzoval na smrt a k zabavení majetku, mohl také vyslovit odevzdání viníka gestapu, postoupení jinému soudu a zproštění. Rozsudky potvrzoval šéf německé civilní správy, pokud se potvrzovacího práva nezřekl.¹⁰²

8. 9. 1942 bylo stanné právo odvoláno pro část území a 10. 9. 1942 pro celé Lucembursko.¹⁰³ Do té doby bylo vyneseno 20 rozsudků smrti a všechny byly vykonány. Oběťmi bylo 10 dělníků, 1 řemeslník, 4 úředníci, 4 učitelé a 1 profesor.¹⁰⁴

18. Stanné právo v Polské lidové republice

Polská lidová republika r. 1945 suspendovala nařízení presidenta republiky z r. 1920 o stanném právu až do odvolání radou ministrů a na touž dobu zavedla nové stanné právo nařízením z 16. 11. 1945 (Dz. U. čís. 53, Poz. 301), které bylo novelizováno zákonem z 27. 4. 1949 (Dz. U. čís. 32, Poz. 239).

Nové stanné právo nezasluhuje toto pojmenování, protože stanné řízení není vázáno na vyhlášení stanného práva a protože lze v stanném řízení ukládat kromě trestu smrti i odnětí svobody na doživotí nebo na dobu nejméně jednoho roku. Věcná příslušnost stanného soudu je rozšířena, zejména rámcovým shrnutím skutkových podstat trestných činů. Ze stanného řízení vyňati pachatelé nedosáhnoucí v době činu věku 17 let, osoby neodpovědné, těhotné ženy a osoby podléhající vojenským soudům. Stanným soudem je kmetský soud (soudce právník a dva laici) u soudu apelačního nebo krajského, pokud předseda krajského soudu hledě na obtížnost případu nenařídí souzení třemi právníky. Prozatímní vazba je obligatorní. Přípuštěno přípravné vyhledávání, ale žaloba musí být podána do 30 dnů od zatčení obviněného. Hlavní přelíčení nařídí předseda do 24 hodin po obdržení žaloby. Při hlavním přelíčení musí mít obviněný obhájce. K uložení trestu smrti je třeba jednomyslnosti všech soudců o vině i o trestu. Rozsudek, který nelze napadat řádnými opravnými prostředky, nutno vyhotovit do 24 hodin po vynášení. O obnově řízení rozhoduje apelační soud; obnovené řízení nelze vést jako stanné řízení.¹⁰⁵

19. Stanné právo v Československu po druhé světové válce

Československo nově kodifikovalo trestní právo hmotné i procesní v trestním zákoně a trestním řádě z r. 1950; do nich zahrnulo i trestní právo vojenské,

¹⁰² Verordnungsblatt für Luxemburg, 1942, str. 257, 258, 259.

¹⁰³ Verordnungsblatt für Luxemburg, 1942, str. 269.

¹⁰⁴ P. Weber, *Geschichte Luxemburgs im zweiten Weltkrieg*, 2. Aufl. Luxemburg, 1948, str. 66.

¹⁰⁵ S. Sliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym*, Warszawa, 1949. Zakonodatelstvo polskej republiky. Tom I. Izdanie kancelarii sejma polskej republiky Warszawa, 1930

takže od té doby nemá Československo ani vojenský trestní zákon ani vojenský trestní řád.

Stanné právo bylo upraveno v pátém oddílu šesté hlavy trestního řádu (zákon z 12. 7. 1950, Sb. čís. 87 — změněn zákonem z 30. 10. 1952, Sb. čís. 67) v celku podle zásad Glaserova rakouského trestního řádu z r. 1873. Byl však zrušen rozdíl mezi stanným právem politickým a nepolitickým a počet stanných deliktů byl rozmnožen. Podle § 247 tř. ř. bylo lze vyhlásit stanné právo pro útoky na veřejné činitele (ublížení ústavním činitelům na zdraví, násilí na veřejných sborech, násilí na ústavním činiteli, násilí na veřejném činiteli), pro ohrožování větších skupin obyvatelstva (obecné ohrožení, ohrožování zásobování, sabotáž, nedovolené ozbrojování), pro zvláště nebezpečné útoky na jednotlivce (vraždu, loupež) a pro trestné činy vojenské (zběhnutí, vzpouru) a válečné (násilí na obyvatelstvu). V polním řízení bylo lze vyhlásit stanné právo pro všechny trestné činy, na které stanoví zákon trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož dolní mez činí nejméně jeden rok (§ 263, odst. 2). Stanné právo vyhláší a zruší ministr vnitra v dohodě s ministrem spravedlnosti, když se některý z uvedených trestných činů nebezpečně rozmáhá (§ 247, odst. 1, § 253, odst. 1), v polním řízení ministr národní obrany, jenž může právo na vyhlášení a zrušení přenést na velitele, u kterého je zřízen vyšší polní soud (§ 263, odst. 1). Rozsudek smrti se vykoná zpravidla veřejně, a to za tři až dvanáct hodin po vyhlášení rozsudku (§ 270).

Trestní řád z r. 1950 byl v platnosti jen šest let; potom musil ustoupit trestnímu řádu z 19. 12. 1956, Sb. čís. 64, ten pak za dalších pět let trestnímu řádu z 29. 11. 1961, Sb. čís. 141. Oba tyto trestní řády přenesly vyhlášení stanného práva na vládu. Výčet stanných deliktů byl poněkud pozměněn. Tak podle úpravy z r. 1961 stannými delikty jsou: teror, záškodnictví, sabotáž, spekulace, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, útok na státní orgán a orgán společenské organizace, útok na veřejného činitele, obecné ohrožení, vražda, loupež, plenění v prostoru válečných operací, neuposlechnutí rozkazu, zběhnutí a zběhnutí do ciziny. Zvláštní ustanovení pro řízení v poli (a tím i pro stanné právo v poli) byla zrušena již v roce 1956.

20. Závěrečné úvahy

Stanné právo znamená změnu normálního procesního i hmotného práva trestního a nastupuje v kritických dobách, kdy se s obojím nevystačí. Dojde-li k takovému vzrůstu některých trestných činů, že ohrožují společnost nebo státní moc nebo je-li důvodná obava, že k tomu co nejdříve dojde, musí stát sáhnout k přísnějším trestům, ba i k trestu smrti, a k rychlému souzení.

Pro rychlé řízení, v němž se ukládají a hned vykonávají tresty smrti, se ustálil

ve střední Evropě název „stanné právo“, který přesto, že nevystihuje podstatu, průběhem staletí se vžil a již sám působí odstrašujícím účinkem.

Za poslední války byla instituce stanného práva „třetí říší“ zdiskreditována. V zemích Německem okupovaných byly za stanné delikty prohlášeny i pouhé správní přestupky (např. nehlášení pobytu), ne-li jednání právně indiferentní (jízda motorovými vozidly ve Varšavě) a řízení bylo zjednodušeno do té míry, že nakonec odpadlo úplně a právo bylo nahrazeno libovůlí. Pod dojmem této karikatury stanného práva došlo v některých zemích k ústupu této instituce.

Neue Beiträge zur Geschichte des Standrechtes

Josef Lepšík

Während der deutschen Okkupation hat der Autor die Studie „Stanné právo, jeho vznik a vývoj“ (Standrecht, dessen Ursprung und Entwicklung) verfasst. Da zu jener Zeit manche Quellen nicht zugänglich waren, war die Schilderung lückenhaft, und jetzt wird sie ergänzt.

Als Quelle scheidet die vom M. Jähns erwähnte, in der Wiener Nationalbibliothek aufbewahrte Handschrift Ms 10.787 aus, in der eine Abschrift des Werkes vom Jung-hans erkannt wird. Die dem Caspar Achatius Beckius in der Literatur zugeschriebene Dissertation wird dem Rechtskandidaten Valentin Kesler zugesprochen (ihr Inhalt wird dargestellt). Als Vater des auf den Verlauf des Spiessrechtes Bezug habenden Irrtums des W. Dilich wird H. W. Kirchhoff entdeckt, der seine Militärische Disziplin (Militaris disciplina) im vorgerückten Alter schrieb, nachdem er fast fünfzig Jahre von der Truppe entfernt war. Als möglicher Grund für die Entstehung des Standrechtes wird auch die durch das Anwachsen der Söldnerheere hervorgerufene Überlastung des Obersten anerkannt, die ihn nötigte, einige todeswürdige Fälle aus seiner Machtvollkommenheit anderen Organen zu überlassen.

Ausführlich wird die Entstehung und Entwicklung des dänischen Standrechtes geschildert. Im Deutschen Reich des 18. und 19. Jahrhunderts werden Standrechte in Preussen, Sachsen, Württemberg, Frankfurt a. M., Bayern, Oldenburg, Hessen bei Rhein, Baden, Hannover und im Deutschen Bund geschildert. Kurze Erwähnung gilt noch dem Standrecht in Österreich, Ungarn und Oberitalien. Aus dem letzten Krieg werden Standrechte in Jugoslawien und Luxemburg angeführt. Aus der Nachkriegszeit folgen die polnischen und tschechoslowakischen Standrechte.

Vorausgeschickt werden einige Ergänzungen hinsichtlich der Söldner, des Ursprungs der Militärgerichte, deren Zuständigkeit und Abgrenzung von der Macht des Befehlshabers und bezüglich des Ursprungs des Spiessrechtes und Reiterrechtes.